

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОВБАСКО ЮРІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК 811.111:81-112:81'367.63

**ФУНКЦІОНАЛЬНА ТРАНСПОЗИЦІЯ
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ IX–XXI СТОЛІТЬ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі англійської філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант

доктор філологічних наук, професор

Михайленко Валерій Васильович

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор

Андрейчук Надія Іванівна,

Львівський національний університет

імені Івана Франка,

професор кафедри перекладознавства та
контрастивної лінгвістики

імені Григорія Кочура

доктор філологічних наук, професор

Кійко Світлана Василівна,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича,

завідувач кафедри германського, загального і
порівняльного мовознавства

доктор філологічних наук, доцент

Козлова Тетяна Олегівна,

Запорізький національний університет,

професор кафедри англійської філології

Захист відбудеться 16 грудня 2021 року о 9-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.02 в Запорізькому національному університеті за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус №2, ауд. 224.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус №2.

Автореферат розіслано 15 листопада 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Л. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацію присвячено визначенню загальних закономірностей системної організації та розвитку функціональної транспозиції англійській мові IX–XXI століть. Еволюцію будь-якої мови можна представити як довготривалий діалектичний процес боротьби та єдності двох тенденцій – прагнення її системи до сталості й стабільності та постійна зміна як реакція на вплив екстралінгвальних чинників. Модифікування і розвиток мови відбуваються не лише в результаті її збагачення новими одиницями або звільнення від старих, але й шляхом функціональної, формальної, семантичної модифікації існуючих одиниць. Саме тому на синхронних зрізах будь-якої мови протягом всього її історичного існування можна виявити різноманітні елементи перехідного характеру, одиниці з невизначеним статусом, явища, що не набули регулярного, системного характеру, чи не отримали однозначного трактування в лінгвістиці.

Таким універсальним, проте неоднозначним явищем, з огляду на лінгвістичну інтерпретацію, є функціональна транспозиція. З одного боку, вона спостерігається в різних мовах (А.Ф. Гайнутдинова, В.В. Левицький, И.А. Мельчук, В.Н. Мигирин, І.В. Піддубська, А. Braasch, E. Coseriu, A. Kuipers, E. Sapir, H. Sweet, L. Tesniere, M. Wandruszka, B.L. Whorf), а з іншого – у тій чи іншій мірі перехрещується з поняттями конверсія (I. Balteiro, J. Dubois, E. Kruisinga, H. Sweet, S. Valera), нульова деривація (O. Jespersen, J. Kurylowicz, L. Lipka, H. Marchand), переорієнтація (Л.І. Булатецька, А.Е. Левицький), перехідність (В.В. Бабайцева, А.С. Бедняков, М.Ф. Лукин), рекатегоризація (P. Štekauer, R. Vea), транзитивність (G. Aldai, M. Komarek, S. Wichmann), транскатегоризація (E. Ježek, F. Masini, P. Ramat, R. Simone), транскатегорійність (W. Bowcher, H.L. Dao, D.-T. Do-Hurinville, L. Fontaine, S. Robert, D. Schöenthal), трансляція (L. Tesniere). Відсутність уніфікованого підходу до трактування перехідних процесів спостерігається і в межах поняття транспозиція (В.Г. Гак, Е.С. Кубрякова, Ю.С. Степанов, В.В. Шигуров, Ch. Bally, M. Bloch-Trojnar, H. Frei, P. ten Hacken, S. Karcevsky, A. Sechehaye), що вказує на відсутність єдиного тлумачення функціональної транспозиції.

Не зважаючи на це, проблематика та роль перехідних процесів доволі широко висвітлюється в сучасному мовознавстві, зокрема у діахронічній лінгвістиці (J.M. Arista, A. Bammesberger, M. Charzynska-Wojcik, D. Denison, D. Kastovsky, D.W. Lee, T.F. Mustanoja, T. Nevalainen, H. Sweet, G.M. Villalta), функціональній лінгвістиці (О.В. Петрова, Ch. Bally, L. Fonteyn, O. Jespersen, S. Karcevsky, E.M. O'Dowd, D. Schonefeld), лексичній семантиці (B. Comrie, R. Fischer, M.R. Novav, M. Komarek, D. Levin, L. Lipka, M. Shindo, S. Thompson), морфології (L. Bauer, R. Beard, B. Cetnarowska, F. Guenther, P. Hohenhaus, G. Sanders, E. Williams), словотворі (I. Balteiro, P. Downing, P. ten Hacken, M. Kortjevskaja-Tamm, H. Lehmann, H. Marchand, O. Mutt, S. Valera), типології частин мов (Е.П. Калечиц, D. Bhat, W. Croft, G.O. Curme, M. Haspelmath, Ch. Lehmann, H. Sweet, P.M. Vogel), теорії частиномовних пересувів (В.В. Бабайцева, Е.С. Кубрякова, М.Ф. Лукин, В.В. Шигуров, A. Aschenbrenner, A. Bialy, M. Bloch-Trojnar, E. Ježek, P. Ramat, A. Refes, S. Robert, H. Sweet), теорії лексикалізації та граматикалізації (L. Chendan, H. Cuyckens, J. Fernandez-Dominguez, B. Heine, T. Kuteva, H. Long, H. Narrog, D.C. Saavedra).

Тож транспозиційні процеси та явища, що спостерігаються на різних рівнях мовної системи, передусім окреслюють вектори і динаміку мовних змін та засвідчують здатність мовної системи до саморегуляції, самовідтворення й самоорганізації.

Актуальність дисертаційної праці зумовлена загальнонауковою спрямованістю мовознавчих студій на комплексне вивчення явищ перехідності між частинами мови, зокрема функціональної транспозиції, яке не отримало всебічного розгляду та наразі залишається дискусійним. Досліджувані транспозиційні процеси простежуються не тільки в одиницях давньоанглійської чи середньоанглійської мови, а й в одиницях новоанглійського періоду, що засвідчує актуальність їхнього вивчення на сучасному етапі розвитку мови. Новизна теми підтверджується необхідністю виокремлення функціональної транспозиції як самостійного розділу мовознавчої науки нарівні зі словотвором, що є обґрунтованим з огляду на суттєві відмінності між досліджуваним явищем та існуючими словотвірними процесами, з якими функціональна транспозиція помилково ототожнюється. Актуальність дисертації також визначається проблематикою ідентифікації частиномовного статусу та частиномовної приналежності одиниць, адже дослідження в цій царині були призупинені не через свою завершеність, а через неможливість лінгвістів виробити універсальний підхід до розв'язання цієї проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах науково-дослідної теми “Концептуальна та мовна картини світу” (номер державної реєстрації 0113U001963). Тему дисертації затверджено вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол №6 від 26.06.2013 р.) та уточнено вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол №5 від 01.06.2021 р.).

Метою дисертації є виявлення загальних закономірностей системної організації та розвитку функціональної транспозиції в англійській мові IX–XXI століть. Для досягнення визначеної мети були окреслені такі **завдання**:

- висвітлити основні підходи до інтерпретації природи перехідних процесів між частинами мови, що розробляються в сучасній лінгвістиці;
- визначити статус функціональної транспозиції в англійській мові, відмежувавши її від суміжних перехідних процесів, та обґрунтувати її авторське бачення;
- здійснити та аргументувати вибірку прийменників, прислівників та сполучників, що зазнали функціональної транспозиції в ході розвитку мови;
- з'ясувати теоретичні передумови частиномовної ідентифікації в англійській граматиці XVIII–XXI ст., що заклали основу розподілу одиниць між частинами мови;
- встановити теоретичні передумови розмежування прийменників, прислівників та сполучників як частин мови, репрезентанти яких зазнали функціональної транспозиції;
- охарактеризувати поняття частки як лексико-граматичного класу, в межах якого спостерігається перехрещення прийменників, прислівників і сполучників;

- провести аналіз функціональної транспозиції одиниць, перехрещення яких відбувається між лексико-граматичними класами прийменників, прислівників і сполучників;

- розглянути функціональну транспозицію одиниць, що перехрещуються в межах лексико-граматичних класів прийменників та сполучників;

- проаналізувати функціональну транспозицію одиниць, перехрещення яких відбувається між лексико-граматичними класами прийменників і прислівників.

Об’єктом дослідження слугує процес функціональної транспозиції в англійській мові IX–XXI століть.

Предметом дослідження є система транспозиційних відносин між прийменниками, прислівниками та сполучниками як частинами мови, що зазнали функціональної транспозиції.

У ході дослідження було сформульовано таку робочу **гіпотезу**: функціональна транспозиція – це незалежний, самобутній процес, що не є різновидом словотвірних процесів, а існує паралельно з ними. Головною відмінністю функціональної транспозиції від словотвору є перехід морфологічної форми вихідної одиниці з відкритого класу слів у закритий та навпаки без формального утворення нової лексичної одиниці, як це відбувається при словотвірних процесах. Додатковими чинниками, що розрізняють їх, є механізми транспонування одиниць – грамати́калізація та лексикалізація; відсутність морфологічних та/чи синтаксичних маркерів як у процесі транспозиції одиниці, так і в межах транспонованого класу; обов’язкова наявність спільної первинної семантичної категорії – локативності та/чи темпоральності, що створює основу для функціональної транспозиції, а також когнітивна діяльність мовців, що формує передумови для функціональної транспозиції.

З огляду на комплексний характер проблематики дослідження проводиться на **матеріалі** двох рівнів – теоретичного та емпіричного. Основою першого слугують 402 прескриптивних та дескриптивних граматик англійської мови XVIII–XXI століть, що були опубліковані у Великій Британії, США та Канаді протягом вказаного періоду. На емпіричному рівні аналіз функціональної транспозиції в англійській мові здійснюється на матеріалі 17 838 прикладів одиниць давньоанглійського періоду, 37 538 прикладів одиниць середньоанглійського періоду та 22 408 прикладів одиниць ранньомовноанглійського періоду, що були отримані методом суцільної вибірки з Гельсинського корпусу (*The Helsinki Corpus of English Texts*), а згодом проаналізовані шляхом неавтоматизованої обробки – без залучення корпус-менеджерів. За допомогою спеціалізованих програм обробки корпусів *Lancsbox* та *AntConc* було проаналізовано 1 447 852 прикладів, отриманих з Корпусу текстів пізнього новоанглійського періоду (*The Corpus of Late Modern English Texts*). Аналіз сучасного англійського періоду здійснювався на основі статистичних даних понад 50 млн прикладів, отриманих з Корпусу історичної американської англійської мови (*The Corpus of Historical American English*), Корпусу сучасної американської англійської мови (*The Corpus of Contemporary American English*), Британського національного корпусу (*The British National Corpus*). Перелік ілюстративних джерел (533 позиції) містить виключно ті твори, приклади з яких були фактично наведені, описані та проаналізовані в тексті дисертації.

Вибір методологічної основи обумовлений теоретичним та емпіричним аспектами дослідження, що в поєднанні формують комплексний підхід до розуміння та вивчення функціональної транспозиції в англійській мові. У першому випадку акцент робиться на граматичних теоріях частиномовного поділу та підходах до трактування лексико-граматичних класів прийменників, прислівників, сполучників та часток у пізньоновоанглійському періоді, відповідно до уваги беруться загальнонаукові принципи та методи, що розроблялися лінгвістами та граматистами вказаного історичного періоду. Серед них виокремлюємо роботи J. Hewes, W. Turner, J. Wilkins, що фактично були одними з перших досліджень періоду нормалізації та стандартизації англійської мови; до базових праць XVIII ст. належать роботи J. Brightland, J. Buchanan, Th. Coar, E. Elstob, D. Farro, J. Greenwood, J. Harris, J. Henley, B. Johnson, R. Johnson, R. Lowth, J. Priestley, N. Webster. Завершення пізньоновоанглійського періоду, що, в свою чергу, стає моментом зміни основних наукових парадигм, характеризується роботами A. Bain, W. Barnes, S. Barrett, G.H. Bell, G. Brown, P. Bullions, W. Cobbett, A. Crombie, R. Latham, E.A.F. Maetzner, C. Mason, L. Murrey, J.C. Nesfield, H. Sweet. Необхідність розробки проблематики пояснюється відсутністю комплексних праць в англійській граматиці вказаного періоду (B. Busse, K. Gather та I. Kleiber). Вибір методологічної бази для проведення теоретичного дослідження частиномовних традицій в англійській мові зумовлений необхідністю простеження еволюції й остаточного становлення теорії частин мови та потребою визначення природи виокремлення прийменників, прислівників та сполучників загалом і теоретичних передумов розподілу одиниць між вказаними частинами мови зокрема. Для дослідження емпіричного аспекту методологічна база була сформована на основі провідних принципів, методів та підходів у сферах *діахронічної лінгвістики* (A. Baugh, J. Bosworth, T. Cable, R.D. Fulk, R. Hogg, V. Law, F. Mosse, D. Ringe, A. Taylor), *функціональної лінгвістики* (W. Bowcher, L. Fontaine, M. Halle, R. Jakobson, D. Schöenthal), *лексичної семантики* (О.Н. Селивёрстова, D.A. Cruse, P. Kerswill, M.G. Rambaud, A. Williams), *морфології* (Л.А. Новиков, A. Carstairs-McCarthy), *словотвору* (С.В. Кійко, V. Adams, L. Bauer, L. Lipka, S. Martsa, S. Muhleisen, J. Naude, B. Naumann, I. Plag, P. Štekauer, P.M. Vogel), *типології частин мов* (В.В. Виноградов, В.М. Жирмунский, О.П. Суник, J. Anward, A. Cutler, N. Evans, K. Hengeveld, F. Masini, E. Moravcsik, J. Rijkhoff, A. Siewierska, R. Simone, L. Stassen), *частиномовних пересувів* (Ю.Н. Гребенева, Л.А. Телегин, G. Aldai, P.J.L. Arnaud, J. van der Auwera, W. Bisang, H.L. Dao, D.-T. Do-Hurinvill, R. Froschauer, D. du Mon, L.J. Old, D. van Olman, T. Vartiainen, S. Wichmann).

Вибір методів дослідження обумовлений специфікою об'єкта та предмета роботи, метою та завданнями, що формують її *багатоаспектний ретроспективний характер*, який визначається інтерпретацією функціональної транспозиції в межах діахронічного процесу та його синхронічного результату. Проблематику та комплексність функціональної транспозиції неможливо вирішити класичним застосуванням синхронічних підходів, тому першочерговим є вивчення історичної динаміки, що передбачає залучення методів та аналізів дослідження в *діахронічному зрізі*. Наскрізним є використання *методів корпусної лінгвістики*, що є обов'язковим

та обґрунтованим в ході аналізу значного обсягу емпіричного матеріалу, а отримані результати безапеляційно описують розвиток функціональної транспозиції.

Провідним загальнонауковим методом дослідження виступає *індуктивний метод*, що пояснюється необхідністю вивчення значного обсягу емпіричного матеріалу та первинною й універсальною локативно-темпоральною природою одиниць – об'єктів функціональної транспозиції. Використання індуктивного методу передбачає практичний аналіз функціонально-транспозиційних процесів кожної одиниці зокрема, що в результаті дає змогу перейти від спостереження функціональної транспозиції в конкретних випадках до формування загальних умовиводів щодо функціональної транспозиції як мовного явища. В межах індуктивного дослідження застосовується *метод опозицій* як з метою протиставлення досліджуваних лексико-граматичних класів загалом, так і лексико-граматичних одиниць, що зазнали функціональної транспозиції зокрема, а також *метод комутації*, що спрямований на порівняння репрезентантів різних лексико-граматичних класів шляхом підстановки додаткових структурних елементів. Завдяки *методу моделювання* вдалося відтворити ключові етапи розвитку функціональної транспозиції кожної одиниці.

Важливу роль у дослідженні відіграє загальнонауковий *метод дедукції*, який використовується з метою визначення приналежності лексико-граматичних одиниць до відповідних частин мови (прийменника, прислівника чи сполучника) з огляду на їхнє функціональне перехрещення. З цією метою застосовується *порівняльний дефініційний аналіз* як методологічний прийом опису лексичної семантики одиниць, за допомогою якого стало можливим виокремлення одиниць, що визначаються як різні частини мови. За результатами дефініційного аналізу проводиться *компонентний аналіз*, що дає змогу встановити базові семантичні компоненти, на основі яких перехрещуються досліджувані лексико-граматичні класи.

Окремо відзначаємо використання загальнонаукових *методів аналізу і синтезу та порівняння*, що передусім знаходять своє відображення в ході вивчення граматики англійської мови XVIII–XXI століть. Методи аналізу і синтезу уможливають виокремлення й опис зв'язків, що існують між лексико-граматичними класами прийменників, прислівників та сполучників у теоретичній площині, а метод порівняння сприяє виявленню та зіставленню їхніх спільних ознак і розбіжностей.

У ході наукового дослідження додатково використовувалися елементи *лексикографічного аналізу*, що спрямовані на побудову парадигм шляхом виявлення системних відносин між вихідними та транспонованими одиницями, та елементи *соціолінгвістичного аналізу*, застосовані для опису лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, що впливають на процес функціональної транспозиції.

Наукова новизна отриманих результатів обумовлена актуальністю об'єкта, предмета та методології дослідження. *Уперше* запропоновано та обґрунтовано бачення функціональної транспозиції як діахронічного процесу та синхронічного явища, що не є одним із видів словотвірних процесів. *Розроблено* напрям 'етимологічного функціоналізму', що полягає у першочерговості залучення етимологічного компоненту при дослідженні тріади 'форма-функція-значення'. *Новизною* характеризується розроблений авторський алгоритм дослідження

функціональної транспозиції, що пройшов успішну валідацію в ході дослідження. *Уперше* здійснено аналіз 402 англійських граматик XVIII–XXI століть, побудовано комплексну частиномовну парадигму та детально описано співвідношення лексико-граматичних класів прийменників, прислівників, сполучників та часток в англійській граматичній традиції XVIII–XXI століть. *Новизна та унікальність* роботи полягають у масштабі проведеного емпіричного дослідження функціональної транспозиції, що охоплює 17 838 прикладів давньоанглійського, 37 538 прикладів середньоанглійського та 22 408 прикладів ранньомовноанглійського періодів, які були проаналізовані без залучення корпус-менеджерів; 1 447 852 приклади пізньомовноанглійського періоду, опрацьованих за допомогою корпус-менеджерів, та статистичних даних щодо понад 50 млн прикладів сучасного періоду англійської мови.

Наукова новизна отриманих практичних результатів, а також узагальнені теоретичні умовиводи репрезентовані в таких положеннях:

1. Функціональна транспозиція є незалежним та самобутнім типом взаємодії між лексико-граматичними класами, що помилково ототожнюється зі словотвором, однак, на відміну від останнього, не призводить до появи нової одиниці в мові, а сприяє її переходу з одного лексико-граматичний класу в інший з метою функціонування в ньому за умови існування когнітивно-комунікативних передумов у мові. Функціональна транспозиція може бути ідентифікована як спосіб словотвору, якщо вихідна одиниця виходить з ужитку та зникає з мови, що не було зафіксовано у випадку досліджуваних одиниць;

2. В основі функціональної транспозиції лежать когнітивні та комунікативні процеси граматикизації та лексикалізації, що визначаються внутрішніми (лінгвістичними) та зовнішніми (соціолінгвістичними та психолінгвістичними) контекстами, які є ключовими в ході реалізації функціональної транспозиції. Характерною рисою функціональної транспозиції є повне збереження морфологічної форми транспонованою одиницею, в тому числі відсутність будь-яких морфологічних та/чи синтаксичних маркерів, що є причиною неоднозначної інтерпретації вихідної та транспонованої форм;

3. Протягом XVIII–XXI століть в англійській мові реєструється функціонування понад 30 різних класифікацій частин мови, переважна більшість яких засвідчує існування теоретичних передумов до перехрещення лексико-граматичних класів прийменників, прислівників та сполучників. Виокремлення класу частки, що об'єднує прийменники, прислівники та сполучники, є необґрунтованим;

4. З точки зору історичного мовознавства функціональна транспозиція є універсальним процесом, що може відбуватися на будь-якому етапі розвитку мови, якщо існують когнітивні передумови для її ініціалізації в мові. Зокрема, 13 процесів функціональної транспозиції зафіксовано в давньоанглійському періоді, 10 – у середньоанглійському періоді, 11 – у новоанглійському періоді, що, безумовно, свідчить про її актуальність на сучасному етапі розвитку мови та можливість проведення функціональної транспозиції в XXI ст. Водночас чітко простежується залежність функціональної транспозиції від когнітивно-комунікативної готовності мовців – у новоанглійському періоді транспозиційні процеси відбуваються набагато швидше, ніж у давньоанглійському чи середньоанглійському періодах. Загалом

транспозиція характеризується реактивністю, адже у 2/3 випадків часовий проміжок між виникненням вихідної одиниці та початком її транспозиції становить 70–150 років, що є незначним періодом у розрізі історичного мовознавства;

5. Транспозиційний потенціал лексико-граматичного класу прийменників є обмеженим та одновекторним, про що свідчать співвідношення статистичних даних вихідних і транспонованих одиниць у період транспозиції та на поточному етапі розвитку мови, а також успішна транспозиція тільки двох одиниць *'till'* та *'until'* в лексико-граматичний клас сполучників. В усіх інших випадках використання вихідного лексико-граматичного класу переважає над використанням транспонованого. Водночас у 57% випадків спостерігається часткова лексикалізація прийменників. Серед них тільки прийменники *'before'* і *'over'* зберігають потенціал для завершення транспозиції в класи сполучника й прислівника;

6. Категорія прислівників характеризується суттєвим транспозиційним потенціалом, зокрема, функціональна транспозиція 9 вихідних прислівників може вважатися повністю обґрунтованою та успішною, 4 прислівники зберігають потенціал для транспонування в клас прийменників. Обґрунтованими є передумови до виокремлення групи первинних локативних прислівників (*'down'*, *'out'*, *'up'*), транспозиційний потенціал яких надзвичайно обмежений;

7. Категорія сполучника, зокрема підрядного, складається виключно з транспонованих одиниць, а тому є другорядною, на відміну від лексико-граматичних класів прийменників і прислівників, які охоплюють як вихідні, так і транспоновані одиниці та, відповідно, можуть визначатися як первинні класи мови.

Теоретичне значення дисертації зумовлене внеском у розвиток загального, германського та порівняльно-історичного мовознавства, діахронічної та функціональної лінгвістики, теорії частин мови.

Розробка новітнього підходу до вивчення проблеми перехідних явищ в діахронії й синхронії та обґрунтування теоретичних передумов до визначення функціональної транспозиції як процесу, рівнозначного деривації, конверсії тощо, визначає якісні зміни традиційних уявлень щодо творення та функціонування лексичних одиниць, які наразі панують у загальному та германському мовознавстві. Розробка напряму 'етимологічного функціоналізму', що ґрунтується на виокремленні 'етимологічного компонента' та залученні його до класичної тріади 'форма-функція-значення', а також результати поетапного емпіричного дослідження сприяють розвитку порівняльно-історичного мовознавства. Вивчення особливостей функціональної транспозиції як процесу, так і його результату, що призводить до функціонування лексичних одиниць у межах транспонованих лексико-граматичних класів, є внеском у діахронічну та функціональну лінгвістику. Створення комплексної парадигми теорій частин мови, що панували в англomовній граматичній традиції XVIII–XXI століть, без сумніву, розширює розуміння як загальної теорії частин мови, так і явища частиномовної ідентифікації в англiстиці.

Практичне значення дисертації полягає в можливості використання її основних положень, результатів та висновків для фахової підготовки студентів філологічних спеціальностей, у викладанні лекційно-семінарських курсів, що безпосередньо чи дотично пов'язані з синтаксисом, семантикою та морфологією англійської мови, зокрема з історії англійської мови (розділи "Граматична будова

мови у давньоанглійському, середньоанглійському та новоанглійському періодах”, “Розвиток словникового складу в давньоанглійському, середньоанглійському та новоанглійському періодах” та ін.), теоретичної граматики (розділи “Граматична форма і зміст мовних одиниць”, “Типологія семантико-синтаксичних відношень” та ін.), лексикології англійської мови (розділи “Етимологія”, “Лексична семантика” та ін.), загального мовознавства (розділи “Еволюція та розвиток мови”, “Теорія частин мови” та ін.). Результати дослідження варто залучити до розробки спецкурсів з корпусної лінгвістики, функціональної граматики, функціональної семантики, теорії комунікації, соціолінгвістики та психолінгвістики. Матеріали дослідження можуть бути застосовані в навчально-методичній роботі, зокрема при укладанні словників, довідників, посібників і методичних рекомендацій із загального мовознавства, історії, граматики та лексикології англійської мови. Результати дослідження використовуються в науково-дослідницькому процесі підготовки бакалаврів, магістрів та аспірантів кафедри англійської філології ПНУ ім. В. Стефаника, що здійснюється під керівництвом автора.

Апробація дослідження. Основні положення й результати дослідження викладено в доповідях на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Ключові проблеми сучасної германської та романської філології” (Луганськ, 2013), VII Міжнародній науково-практичній конференції “Міжкультурна комунікація: Мова – Культура – Особистість” (Острог, 2013), II Всеукраїнській науково-практичній конференції “Мова як засіб міжкультурної комунікації” (Ніжин, 2015), II та III Міжнародних наукових конференціях “Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC)” (Івано-Франківськ, 2015, 2016), III Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції “Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням” (Херсон, 2016), а також на щорічних звітних конференціях факультету іноземних мов та на засіданнях кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (2013–2021 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 27 одноосібних публікаціях, у тому числі: у монографії “Функціональна транспозиція: емпіричне дослідження локативно-темпоральних прийменників, прислівників та сполучників в англійській мові” (32.7 авт. арк.), у 3 наукових статтях, надрукованих у журналах, що входять до наукометричних баз SCOPUS та Web of Science (3.92 авт. арк.), 21 науковій статті, надрукованій у фахових виданнях України категорії Б (11.98 др. арк.), 2 статтях, надрукованих у зарубіжних періодичних виданнях (2.14 др. арк.). Загальний обсяг публікацій за темою дисертації – 50.74 др. арк.

Структура дисертації відображає ключові етапи і логіку дослідження та визначається його метою і завданнями. Робота складається зі вступу, шести розділів з висновками, загальних висновків, бібліографії (418 наукових джерел, 20 лексикографічних джерел, 533 джерела ілюстративного матеріалу), додатків. Загальний обсяг дисертації 28.8 авторських аркуша, обсяг основного тексту – 23.2 авторських аркуша. Робота містить 128 таблиць, 36 графів і 2 схеми.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету та завдання, розкрито об’єкт, предмет і матеріал дослідження, окреслено методологічну основу та методи дослідження, представлено наукову

новизну, теоретичну та практичну значущість, а також основні положення, що винесені на захист.

У розділі 1 **“Функціональна транспозиція у світлі сучасної лінгвістики”** здійснено критичний аналіз лінгвістичних напрямів, релевантних для теорії мовної взаємодії, зокрема, запропоновано виокремлення семантико-синтаксичного, формально-семантичного, морфолого-функціонального та прагмакогнітивного підходів до взаємодії між частинами мови. З огляду на вищенаведені підходи аргументовано розробку теорії функціональної транспозиції як окремого типу відносин, що спостерігаються між закритими та відкритими класами слів. Окрему увагу приділено вивченню засад розмежування функціональної транспозиції та інших типів переходів між частинами мови, наприклад, трансляції, нульової деривації, конверсії, перехідності, транскатегорійності, рекатегоризації тощо, а також вмотивованості застосування відповідної термінології. У результаті обґрунтовано введення в лінгвістику самобутнього типу відносин між лексико-граматичними класами слів – функціональної транспозиції.

Розділ 2 “Методика дослідження функціональної транспозиції” зосереджено на двох ключових аспектах дослідження. По-перше, описано методологію відбору одиниць – об’єктів функціональної транспозиції, що відображається в практичному застосуванні дефініційного, компонентного та корпусного аналізів і дає змогу виокремити перелік одиниць, сформованих у результаті функціональної транспозиції. По-друге, розроблено процедуру вивчення функціональної транспозиції, в основі якої – аналіз функціональної семантики та корпусний аналіз функціонування відповідних одиниць у діяхронії. Додатково створено комплексний алгоритм дослідження функціональної транспозиції, що детально представлений в авторській монографії. У межах аналізу діяхронічної складової функціональної транспозиції запропоновано поділ англійської мови на 16 етапів, а також описано та аргументовано застосування Гельсинського корпусу, Корпусу текстів пізнього новоанглійського періоду, Корпусу історичної американської англійської мови, Корпусу сучасної американської англійської мови, Британського національного корпусу та залучення програм корпусного дослідження Lancsbox та AntConc, спрямованих на аналіз текстів різних періодів.

Розділ 3 “Парадигма частин мови у діяхронному зрізі англійської мови” присвячено дослідженню теорії частин мови та класів слів, що панували протягом XVIII–XXI століть в англійській граматиці. Дослідження побудоване на аналізі 402 дескриптивних та прескриптивних граматик англійської мови, опублікованих у Великобританії, США та Канаді починаючи з 1668 року, дослідження яких підкріплене описом класичних теорій частин мови, що розроблялися давньогрецькими та римськими філософами і граматистами, адже вони сформували основу для англійських традицій частиномовної ідентифікації. У результаті представлено парадигму частин мови в англійській граматиці XVIII–XXI століть, що охоплює п’ять великих груп та їхні підгрупи, а саме: архетипну латинську, восьмикомпонентну (модифікована латинська, модифікована грецька та альтернативні восьмикомпонентні класифікації), дев’ятикомпонентну (змішана латинсько-грецька, альтернативні дев’ятикомпонентні класифікації), малокомпонентні (чотири-, шести- та семикомпонентні класифікації),

багатокомпонентні (десяти-, одинадцяти-, дванадцяти-, чотирнадцяти-, п'ятнадцяти- та дев'ятнадцятикомпонентні класифікації), що налічують понад 30 різних класифікацій. У розділі також висвітлено історичні підходи до інтерпретації тих частин мови, репрезентанти яких є об'єктами функціональної транспозиції, детально описано тенденції та особливості розвитку зазначених лексико-граматичних класів у межах декількох історичних зрізів, що формують уявлення про їхнє становлення і пояснюють втрату інтересу до теорії частин мови, що наразі простежується в лінгвістиці. Окрему увагу приділено точкам дотику між прийменниками, прислівниками та сполучниками, що формують теоретичну основу для явища функціональної транспозиції, а також так званій частці, що в багатьох дослідженнях виступає збірним лексико-граматичним класом, який охоплює прийменники, прислівники та сполучники. Доведено неефективність класичної тріади 'форма-функція-значення' при визначенні частин мови та обґрунтовано необхідність залучення 'етимологічного компонента' до вивчення теорії частин мови.

Розділ 4 “Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників, прислівників і сполучників у діяхронному зрізі англійської мови” присвячено практичному аналізу функціональної транспозиції лексико-граматичних одиниць, що репрезентують лексико-граматичні класи прийменників, прислівників та сполучників, а саме: *'after'*, *'before'* і *'since'*. У ході дослідження проаналізовано розвиток функціональної семантики одиниць, встановлено точки їхнього функціонального перетину, визначено вихідні лексико-граматичні класи кожної одиниці, простежено ключові етапи їхнього функціонування в мові, описано передумови, що сприяли функціональній транспозиції. Узагальнено ступінь розвитку та обґрунтованість функціональної транспозиції у випадку кожної з одиниць. Розроблено 10 таблиць та 3 графи, завдяки яким унаочнено процес функціональної транспозиції вищевказаних одиниць та аргументовано, що транспозиція прийменників *'after'* та *'before'* є частково обґрунтованою, тоді як транспозиція прислівника *'since'* в лексико-граматичний клас сполучника є повністю обґрунтованою.

У розділі 5 **“Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників і сполучників у діяхронному зрізі англійської мови”** проведено практичне дослідження функціональної транспозиції лексико-граматичних одиниць *'till'* і *'until'*, що на сучасному етапі розвитку мови належать до лексико-граматичних класів прийменників та сполучників. Проаналізовано становлення обох лексико-граматичних одиниць з моменту їхнього формування в мові, простежено функціональну транспозицію кожної з них, доведено обґрунтованість функціональної транспозиції *'till'* і *'until'* в лексико-граматичний клас сполучника, а також підготовлено 5 таблиць та 2 графи, що унаочнюють вказані процеси.

Розділ 6 “Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників і прислівників у діяхронному зрізі англійської мови” присвячено дослідженню найчисленнішої групи лексико-граматичних одиниць, що в ході розвитку мови зазнали повної чи часткової функціональної транспозиції з лексико-граматичного класу прийменників у клас прислівників і навпаки та на сучасному етапі перехреснюються в межах цих частин мови. Встановлено, що серед 31 одиниці, що тією чи іншою мірою стали об'єктами функціональної транспозиції, повністю

успішним та обґрунтованим цей процес був у випадку прийменників ‘along’ і ‘around’, а також прислівників ‘aboard’, ‘alongside’, ‘astride’, ‘behind’, ‘inside’, ‘opposite’, ‘within’. Визначено, що функціональна транспозиція прийменників ‘about’, ‘above’, ‘across’, ‘beneath’, ‘between’, ‘beyond’, ‘in’, ‘on’, ‘over’, ‘past’, ‘through’, ‘throughout’, ‘under’, а також прислівників ‘below’, ‘down’, ‘off’, ‘out’, ‘outside’, ‘round’, ‘up’ є частково обґрунтованою. Доведено, що перехрещення лексико-граматичних одиниць ‘near’ і ‘underneath’, яке спостерігається в сучасній англійській мові, не спричинене транспозиційними процесами. Розроблено 73 таблиці, 31 граф та 1 схему, метою яких є унаочнення процесів розвитку та транспозиції кожної одиниці.

У **загальних висновках** підсумовуються результати проведеного дослідження та окреслюються перспективи подальших наукових розвідок проблематики функціональної транспозиції в діячій та синхронній англійській мові.

Список використаних джерел містить праці вітчизняних і зарубіжних науковців (418 позицій), перелік лексикографічної та довідкової літератури (20 позицій), а також джерела ілюстративного матеріалу (533 позиції), приклади з яких знайшли безпосереднє відображення в роботі.

У **додатках** наводяться 40 таблиць та 1 схема, з яких 4 таблиці містять узагальнені результати дефініційного, компонентного та корпусного аналізів досліджуваних одиниць, 35 таблиць представляють результати дефініційного аналізу кожної проаналізованої одиниці, 1 таблиця та 1 схема репрезентують розроблену парадигму частин мови. У додатках подано перелік граматик XVIII–XXI століть (402 позиції), що застосовувалися при розробці частиномовної теорії.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1 “Функціональна транспозиція у світлі сучасної лінгвістики”. У сучасному мовознавстві проблематика перехідних чи транспозиційних процесів між лексико-граматичними класами слів одночасно розробляється в межах декількох напрямів. З-поміж основних підходів виокремлюємо семантико-синтаксичний, що прослідковується в працях Ch. Bally, H. Frei, L. Tesnière, J. Kurylowicz, P. ten Hacken, В. Бабайцевої, Ю. Степанова, В. Шигурова та ін.; формально-семантичний, що знайшов підтримку в працях O. Jespersen, E. Kruisinga, H. Poutsma, H. Sweet та ін.; морфолого-функціональний, що відображений в роботах H. Marchand, I. Plag, В. Гака, Е. Кубрякової, Л. Телегіна та ін.; прагмакогнітивний, описаний L. Lirka, A. Sechehaue, С. Карцевським, Е. Кубряковою, Г. Почепцовим та ін. Дослідження за цими напрямками розроблені переважно у випадку повнозначних частин мови. Якщо ж проаналізувати підходи, що використовуються при аналізі службових частин мови чи закритих класів слів, то насамперед слід зазначити необхідність розмежування інтерпретації транспозиції як словотворчого та перехідного процесу.

Внаслідок словотворчого процесу виникає нова лексична одиниця з ідентичною чи видозміненою шляхом афіксації морфологічною формою, що реалізує синтаксичні та семантичні функції транспонованого класу слів. Тобто у такому випадку під транспозицією розуміють граматико-морфологічні, синтаксичні і, як наслідок, семантичні зміни лексеми, що призводять до появи нової, з огляду на частиномовні функції, лексеми (A. Žele). Серед найпоширеніших термінів, які

використовуються на позначення цих процесів, є трансляція, конверсія, деривація, нульова деривація, перехідність, транскатегорійне функціонування. Здебільшого ці дефініції використовуються на позначення процесів, що відбуваються в межах відкритих класів слів. Проте в мові відстежуються транспозиційні процеси, що, на нашу думку, не підпадають під вищеописані типології, адже до них залучені одиниці, які, по-перше, функціонують у межах відкритих та/чи закритих класів слів, інакше кажучи, повнозначних та службових лексико-граматичних класів, по-друге, не отримують жодних морфологічних чи синтаксичних маркерів ні в процесі функціональної транспозиції, ні в її результаті. Не менш важливим є те, що внаслідок цих процесів у мові не формуються нові лексичні одиниці, а відбувається перехід одиниці з одного класу в інший з метою реалізації функцій, притаманних транспонованому класу, а одиниця залишається репрезентантом вихідного класу.

З огляду на це у роботі пропонується авторське визначення функціональної транспозиції як когнітивно та комунікативно зумовленого діяхронічно-синхронічного процесу та його результату, що передбачає здатність лексико-граматичних одиниць шляхом граматикалізації чи лексикалізації без використання морфологічних та/чи синтаксичних маркерів реалізовувати функції, притаманні транспонованим частинам мови, і водночас залишатися в межах власної вихідної частини мови. Основною відмінністю функціональної транспозиції від інших перехідних процесів є те, що вона не належить до словотворчих процесів, а також не залучає морфологічні та/чи синтаксичні маркери ані в процесі транспозиції одиниці, ані в межах парадигми транспонованого класу.

Розділ 2 “Методика дослідження функціональної транспозиції”. Дослідження функціональної транспозиції в англійській мові здійснюється індуктивним шляхом, що полягає у зборі, опрацюванні та аналізі емпіричних даних про кожну одиницю, що є об’єктом функціональної транспозиції. За основу для проведення вибірки об’єктів дослідження було обрано лексико-граматичний клас прийменників як такий, що є точкою перетину трьох лексико-граматичних класів – прийменника, прислівника та сполучника. Окрім того, лексико-граматичний клас прийменника належить до закритого класу слів, а отже, є обмеженим як щодо кількості існуючих, так і щодо появи нових одиниць.

З метою дослідження було виокремлено 95 первинних і вторинних прийменників, зі складу яких шляхом компонентного аналізу встановлено 61 одиницю, що репрезентує сему простору та/чи часу. Шляхом дефініційного та корпусного аналізів 61 одиниці було отримано 36 базових локативних та темпоральних одиниць сучасної англійської мови, що зазнали функціональної транспозиції і наразі трактуються як прийменники, прислівники та/чи сполучники часу/місяця.

Аналіз функціональної транспозиції в англійській мові здійснюється з огляду на вивчення функціональної семантики об’єктів дослідження в діяхронії та проведення діяхронічного корпусного аналізу.

На першому етапі проводиться дефініційний та компонентний аналіз одиниці в сучасній англійській мові, що дозволяє встановити точки перехрещення лексико-граматичних класів прийменника, прислівника та/чи сполучника. Це також дає змогу встановити спільні семантичні компоненти і значення, що будуть

проаналізовані в ході дослідження функціональної семантики одиниць у діяхронії. Надалі здійснюється аналіз спільних компонентів та значень, які є основою для функціональної транспозиції, на різних етапах їх виникнення, що дає змогу відстежити шляхи розвитку та перехрещення досліджуваних одиниць.

На другому етапі проводиться деталізований діяхронічний корпусний аналіз функціональної транспозиції у випадку кожної окремої одиниці. Особливістю вказаного етапу є відтворення покрокового розвитку співвідношення вихідних і транспонованих лексико-граматичних класів у межах 16 історичних періодів тривалістю 70–100 років кожен:

Етап	Роки	Етап	Роки	Етап	Роки	Етап	Роки
1	–850	5	1150–1250	9	1500–1570	13	1780–1850
2	850–950	6	1250–1350	10	1570–1640	14	1850–1920
3	950–1050	7	1350–1420	11	1640–1710	15	1920–1990
4	1050–1150	8	1420–1500	12	1710–1780	16	1990–2020

Оскільки корпусні дослідження передбачають аналіз великого обсягу репрезентативних статистичних даних, виникає потреба в залученні спеціальної шкали, що сприятиме ранжуванню отриманої інформації. Відповідно в дослідженні використовується шкала ступеня розвитку одиниць, що була розроблена Воронезькою теоретико-лінгвістичною школою в руслі порівняльно-параметричного методу лінгвістичних досліджень (М.А. Стернина). Згідно з цією шкалою якщо показник дорівнює 0, то визнається відсутність явища, що розглядається; 0%–9.99% – ‘низький’; 10%–29.99% – ‘помітний’; 30%–49.99% – ‘яскраво виражений’; 50%–69.99% – ‘значний’; 70%–89.99% – ‘високий’; 90%–99.99% – ‘гіпервисокий’; 100% – ‘абсолютний’ ступінь розвитку. Описана градація використовується під час встановлення співвідношення між вихідними і транспонованими лексико-граматичними класами. Залучення шкали ступеня розвитку одиниць, що базується на статистичних даних діяхронічного корпусного дослідження, дає змогу розробити сценарії розвитку функціональної транспозиції.

Сценарій ‘А’. Лексико-граматична одиниця несистематично функціонує в межах транспонованого лексико-граматичного класу, що вважається девіацією. Використання одиниці в таких функціях і значеннях не інституціоналізується, а загальноприйнятим залишається її вихідний лексико-граматичний клас.

Сценарій ‘Б’. Лексико-граматична одиниця систематично функціонує у межах як вихідного, так і транспонованого лексико-граматичних класів і сприймається мовцями як репрезентант обох лексико-граматичних класів. Частота використання репрезентанта вихідного лексико-граматичного класу є вищою, ніж частота використання одиниці-репрезентанта транспонованого лексико-граматичного класу.

Сценарій ‘В’. Лексико-граматична одиниця систематично функціонує у межах як вихідного, так і транспонованого лексико-граматичних класів і сприймається мовцями як репрезентант обох лексико-граматичних класів. Частота транспонованого лексико-граматичного класу є вищою, ніж частота вихідного лексико-граматичного класу.

Сценарій ‘Г’. Лексико-граматична одиниця систематично функціонує в межах транспонованого лексико-граматичного класу і повністю перестає виконувати функції вихідного лексико-граматичного класу.

Результати дослідження знаходять відображення у відповідних таблицях та графах, а також у комплексному аналізі прикладів функціональної транспозиції в давньо-, середньо- та новоанглійському періодах.

Розділ 3 “Парадигма частин мови у діяхронному зрізі англійської мови”. Провівши категоризацію підходів до ідентифікації частин мови, зауважуємо, що попри прагнення лінгвістів застосувати три базові компоненти – зміст, форму, функцію – досягти цього в межах єдиної класифікації надзвичайно складно. Відповідно на зміну декларуванню поєднання трьох підходів у лінгвістиці все частіше виникають класифікації, що зосереджуються на одному з них.

На початку зародження теорій виокремлення частин мови провідне місце належало грецькій та латинській системам, адже ці мови на той час були мовами освіти та науки. Водночас їхні класифікації не були ідентичними, хоча вплив грецької класифікації на латинську важко переоцінити. Основна розбіжність між ними полягала в наявності вигуків та відсутності артикля в латинській мові порівняно з грецькою. Говорячи про класичний період, слід вказати на існування єдиних підходів як в одній, так і в іншій мові в межах синхронічних періодів. Зміна цих класифікацій відбувалася виключно в діяхронічній перспективі завдяки розвитку філософії та лінгвістики. Кінцевими етапами становлення підходів до вивчення частин мови стали класифікації, що охоплювали: іменник, дієслово, займенник, прислівник, прийменник, сполучник, дієприкметник, вигук (для латинської) чи артикль (для грецької). Обидві класифікації створили теоретичне підґрунтя для становлення теорії частин мови в англійській граматиці, проте з огляду на екстралінгвістичні чинники вплив латинської мови виявився вагомим.

На основі класичних грецького та латинського підходів до ідентифікації частин мови починаючи з XVIII століття й до сьогодні лінгвісти та граматики розробили понад 30 різноманітних класифікацій частин мови, що були класифіковані в 14 підгруп, які відповідно утворили 5 узагальнених підходів. Таке різноманіття стосується не тільки періоду стандартизації мови, але й сучасного етапу розвитку лінгвістики, тобто характеризується діяхронічним аспектом.

Аналізуючи розмаїття підходів у різних синхронічних зрізах, наголошуємо, що в 1700–1799 роках до традиційно прийнятих підходів належать: архетипна латинська, модифікована латинська, змішана латинсько-грецька класифікації, декілька типів альтернативних дев’ятикомпонентних класифікацій, чотири- та десятикомпонентні класифікації.

Синхронічний зріз 1800–1899 років став найбільш ефективним та плідним періодом за кількістю опублікованих та запропонованих підходів. У цей період в мові функціонували: архетипна латинська, модифікована латинська, змішана латинсько-грецька класифікації, усі восьмикомпонентні класифікації, модифікована грецька, декілька типів альтернативних дев’ятикомпонентних класифікацій, а також шести-, семи-, десяти-, одинадцяти-, дванадцяти-, чотирнадцятикомпонентні класифікації. Водночас у XIX столітті декілька підходів (наприклад, архетипна латинська класифікація, усі альтернативні восьмикомпонентні класифікації, а також чотири- і шестикомпонентні класифікації) вийшли з ужитку, тоді як нові підходи були представлені та інституціоналізовані в граматиці, наприклад, модифікована латинська класифікація, що стала найпоширенішою в англійській мові.

Третій синхронічний зріз охоплює період з 1900 р. і переважно характеризується впровадженням новітніх, авторських, вузькоспрямованих підходів до ідентифікації частин мови. У вжитку залишаються деякі дев'яти-, десяти-, чотирнадцяти- та дев'ятнадцятикомпонентні класифікації.

Зроблений аналіз граматик XVIII–XXI століть виявив низку закономірностей. У XVIII ст. граматисти трактували прислівник як лексико-граматичний клас, що поєднує лексичні одиниці, які налічують від 5 до 20 різних значень. Лексико-граматичний клас прийменника обмежується двома факторами – здатністю до встановлення зв'язку між словами та наявністю іменника чи займенника як свого доповнення (правостороння валентність). Сполучники з'єднують слова та/чи речення і налічують від 2 до 14 значень. Лексико-граматичний клас частки не є повністю дослідженим і розробленим та охоплює всі чи більшість одиниць, що належать до лексико-граматичних класів прислівників, прийменників і сполучників.

У першій половині XIX ст. основні тенденції залишаються незмінними, проте доповнюються новими підходами. Прислівники інтерпретуються як скорочені форми речень чи частин речень, які використовуються для позначення одним словом того, що в іншому випадку потребувало б декількох слів. Ще однією тенденцією є визначення прислівників як другорядної частини мови. Що стосується прийменників, то загальноприйнятим підходом є їхня здатність сполучувати сутності, поняття, дії шляхом поєднання іменників/займенників/ іменникових фраз з дієсловами. Граматисти починають приділяти більше уваги перехрещенню прийменників та прислівників та зауважувати, що прийменники виражають ті зв'язки, які в основному позначалися відмінками чи закінченнями іменників тощо. У цей період формалізується підхід до визначення 'відокремлених прийменників', використання яких раніше вважалося ідіоматичним та подекуди некоректним. Лексико-граматичний клас сполучника, що традиційно описувався з точки зору семантичного та морфологічного підходів, тепер починає вивчатися в межах синтаксису. Наголошуємо на відсутності уніфікованого підходу до виокремлення одиниць, які входять у лексико-граматичний клас часток, чи до виокремлення самого лексико-граматичного класу, внаслідок чого лексико-граматичний клас частки репрезентується різноманітними одиницями, наприклад, невідокремлюваними префіксами, прислівниками, прийменниками, вигуками тощо.

У другій половині XIX ст. граматисти продовжують описувати прислівники як одиниці, що заміщують фрази, частини складного речення чи речення, що свідчить про їхню другорядну природу. Багато лінгвістів фокусуються на етимології прислівників та ступенях порівняння. Це також порушує питання перехрещення частин мови, чому додатково сприяє розмежування відмінюваних та невідмінюваних прислівників, що підкреслює неоднорідну природу цього лексико-граматичного класу. Аналізуючи прийменники, підкреслюємо, що в граматиці формалізується поняття прийменникового доповнення, проте відсутній єдиний підхід до його дефініювання. Надзвичайно поширеним стає підхід до опущення такого доповнення, що безпосередньо створює передумови до перехрещення. Загалом у дослідженні прийменників переважає синтаксичний підхід. Схожа тенденція простежується у лексико-граматичному класі сполучників, що поєднує одиниці синтаксису, як-от: підмет, присудок, частини

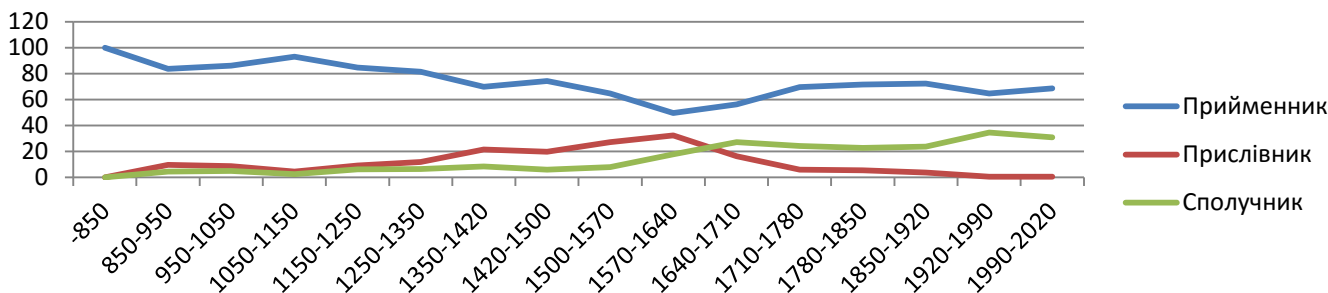
складносурядних/складнопідрядних речень тощо. Однак, незважаючи на окреслення синтаксичного підходу до поділу лексико-граматичних класів, спостерігається відсутність єдиної системи дефініцій. Чітко виокремлюється поняття конективів як одиниць, що охоплюють не тільки сполучники, а й низку інших одиниць, які належать до різних частин мови. Окрім традиційного підходу до часток, що поєднує в одну групу прислівники, прийменники та сполучники, лінгвісти пропонують й інші підходи, спрямовані на включення в цей клас префіксів, коротких лексичних одиниць, вигуків тощо.

Основною тенденцією XX–XXI століть є втрата наукового інтересу до проблематики частин мови. До лексико-граматичного класу прислівників зазвичай належать групи слів, фрази, складені слова тощо, а сам лексико-граматичний клас визначається як абсолютно неоднорідний. Що стосується прийменників, то основний акцент робиться на їхніх синтаксичних зв'язках з доповненнями та типології цих доповнень. Синтаксичний підхід є провідним під час визначення та опису лексико-граматичного класу сполучників, термінологія яких нормалізується. Частки вивчаються не як лексико-граматичний клас, що поєднує розрізнені одиниці, які належать до невідмінюваних частин мови, а як клас лексичних одиниць, що слугують для формування фразових дієслів.

Підсумовуємо, що традиційна тріада ‘форма-функція-значення’ не дає змоги комплексно інтерпретувати теорію частин мови, що призводить до часткового занепаду досліджень у цій сфері. Ми пропонуємо розширити тріаду шляхом залучення ‘етимологічного компонента’, який передбачає проведення діяхронічно-синхронічного дослідження. Це дасть змогу описати транспозицію та пересуви, які відбуваються між лексико-граматичними класами на кожному етапі розвитку мови.

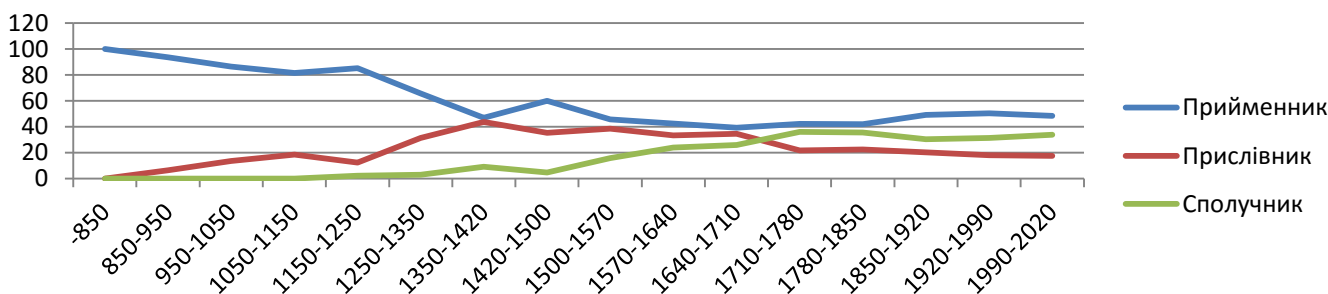
Розділ 4 “Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників, прислівників і сполучників у діяхронному зрізі англійської мови” присвячено аналізу лексико-граматичних одиниць ‘*after*’, ‘*before*’ та ‘*since*’ перехрещення яких відбувається в межах прийменників, прислівників, сполучників.

У ході дослідження лексико-граматичної одиниці ‘*after*’ було встановлено, що вихідним лексико-граматичним класом є прийменник, який функціонував ще на першому етапі (–850) давньоанглійського періоду. На другому етапі (850–950) розпочинається функціональна транспозиція прийменника ‘*after*’ у лексико-граматичні класи прислівника та сполучника. Функціонування транспонованих лексико-граматичних класів прислівника та сполучника коливається в межах ‘*низького*’ ступеня розвитку аж до першої половини середньоанглійського періоду (1250–1350), коли спостерігається збільшення частоти використання транспонованого прислівника до ‘*помітного*’ ступеня розвитку. Показники сполучника залишаються в межах ‘*низького*’ ступеня. Ситуація починає змінюватися із середини ранньомовноанглійського періоду, коли простежується різкий спад частоти функціонування лексико-граматичного класу прислівника, що відбувається на тлі поступового росту лексико-граматичного класу сполучника. Отже, наголошуємо, що на сучасному етапі мови частота прислівника близька до статистичної похибки, ступінь розвитку сполучника є ‘*яскраво вираженим*’, а частота вихідного лексико-граматичного класу прийменника практично ніколи не була менша за ‘*суттєву*’.

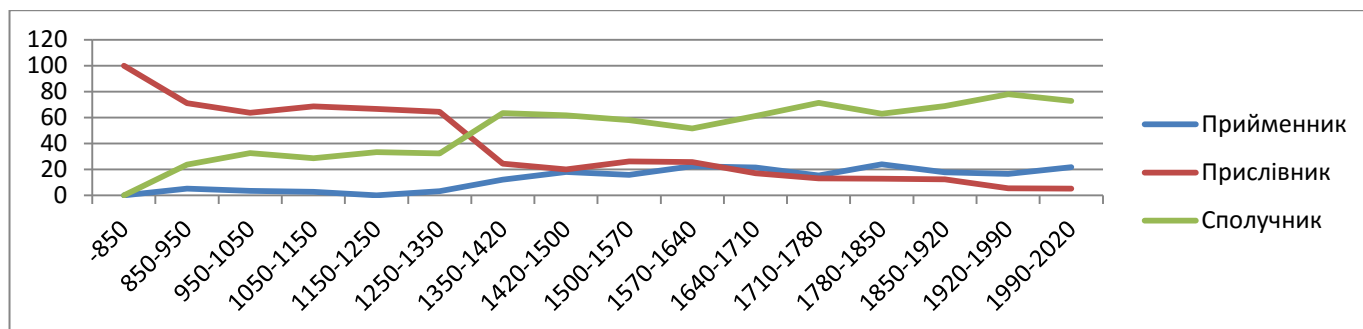
Граф 4.1. Функціональна транспозиція 'after' в англійській мові

Лексико-граматична одиниця *'before'* також сформувалася на першому етапі (–850) давньоанглійської мови в межах лексико-граматичного класу прийменника. На наступному етапі (850–950) спостерігається її функціональна транспозиція в лексико-граматичний клас прислівника, проте активний ріст частоти використання прислівника розпочинається з другої половини давньоанглійського періоду (950–1050), коли ступінь розвитку стає *'помітним'*. На початку середньоанглійського періоду (1150–1250) відбувається транспозиція прийменника в сполучник, що протягом всього періоду функціонує в межах *'низького'* ступеня розвитку. Водночас використання прислівника переходить у ступінь *'яскраво вираженого'* розвитку. Таке співвідношення триває до початку пізньоновоанглійського періоду, коли частота прислівника починає знижуватися і переходить у *'помітний'* ступінь розвитку, а частота сполучника зростає до *'яскраво вираженого'* ступеня. З початком новоанглійського періоду частота використання прийменника коливається в цих межах. Таке співвідношення зберігається і на синхронічному етапі мови.

Граф 4.2. Функціональна транспозиція 'before' в англійській мові

Лексико-граматична одиниця ‘*since*’ також виникла на першому етапі (–850) давньоанглійського періоду як прислівник. Вже на наступному етапі відбувається її транспозиція в лексико-граматичний клас сполучника, ступінь розвитку якого є ‘*помітним*’, та в прийменник з ‘*низьким*’ ступенем розвитку. В середині середньоанглійського періоду співвідношення різко змінюється на користь сполучника, що досягає ‘*суттєвого*’ ступеня розвитку, та прийменника, ступінь вираження якого ‘*низький*’. Це відбувається завдяки зниженню частоти розвитку вихідного лексико-граматичного класу прислівника, що тепер перебуває в межах ‘*помітного*’ ступеня. Ця тенденція продовжується в новоанглійському періоді, адже наразі частота сполучника ‘*висока*’, прийменника – ‘*помітна*’, а вихідного лексико-граматичного класу прислівника – ‘*низька*’.

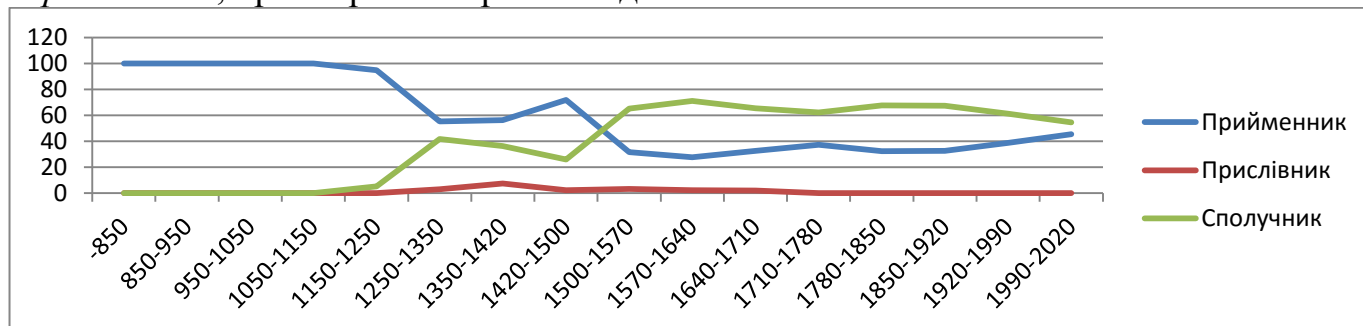

Граф 4.3. Функціональна транспозиція 'since' в англійській мові

Підсумовуємо, що у випадку з одиницями 'after' й 'before' функціональна транспозиція була частково виправдана, оскільки, крім вихідного лексико-граматичного класу прийменника, ці одиниці активно функціонують як інші частини мови. У випадку із 'since' транспозиція є повністю виправданою, адже одиниця в абсолютній більшості випадків функціонує в межах транспонованих лексико-граматичних класів прийменника та сполучника.

Розділ 5 “Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників і сполучників у діяхронному зрізі англійської мови” присвячено аналізу лексико-граматичних одиниць 'till' та 'until', перехрещення яких спостерігається в межах прийменників та сполучників.

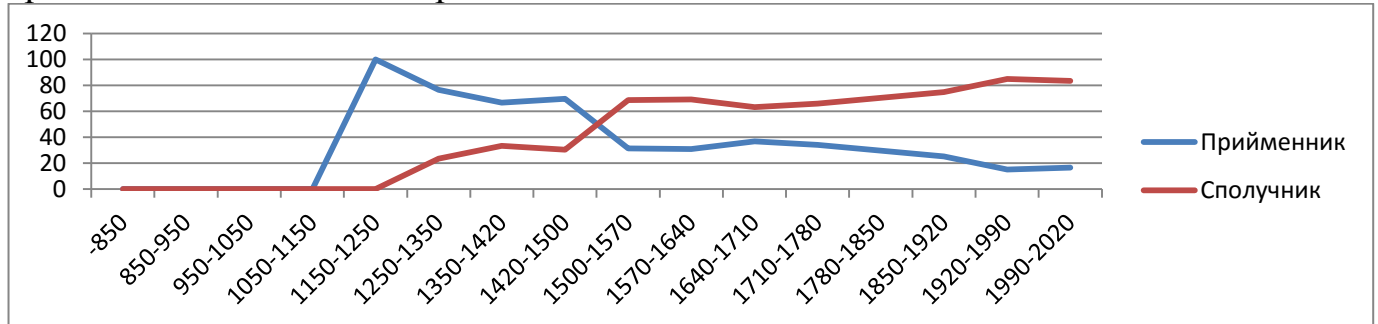
Прийменник 'till' виник у мові на першому етапі (-850) давньоанглійського періоду і транспонував у лексико-граматичний клас сполучника на початку середньоанглійського періоду (1150–1250). Вже на наступному етапі спостерігається надзвичайно різкий стрибок частоти використання транспонованого сполучника – з 'низького' рівня на 'яскраво виражений'. У цей самий час прийменник транспонує в лексико-граматичний клас прислівника, що проіснував у мові до початку пізньоновоанглійського періоду, а потім повністю вийшов з ужитку. Натомість частота транспонованого сполучника 'till' зростає до 'суттєвого' рівня, залишаючись на ньому і на сучасному етапі розвитку мови. З іншого боку, частота вихідного лексико-граматичного класу прислівника залишається в межах 'яскраво вираженого', проте зростає протягом декількох останніх етапів.

Граф 5.1. Функціональна транспозиція 'till' в англійській мові

Лексико-граматична одиниця 'until' сформувалася в мові тільки на першому етапі (1150–1250) середньоанглійського періоду. Функціональна транспозиція у лексико-граматичний клас сполучника відбулася на наступному етапі (1250–1350) цього періоду, а ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу одразу зріс до 'помітного'. Це, на нашу думку, безпосередньо пов'язано з функціонуванням її базового елемента 'till' як сполучника. До кінця

середньоанглійського періоду частота використання ‘until’ зростає, а ступінь розвитку змінюється на ‘яскравий’. Однак з початком новоанглійського періоду він переходить у ‘суттєвий’, а згодом у ‘високий’, знижуючи частоту використання вихідного лексико-граматичного класу прийменника. Через невдалі спроби транспонувати прийменник ‘till’ у лексико-граматичний клас прислівника ідея щодо схожого процесу для ‘until’ була відкинута, а транспозиція навіть не розпочиналася. Тож дані свідчать, що наразі в мові стабілізувалося співвідношення між вихідним і транспонованим лексико-граматичними класами ‘until’.

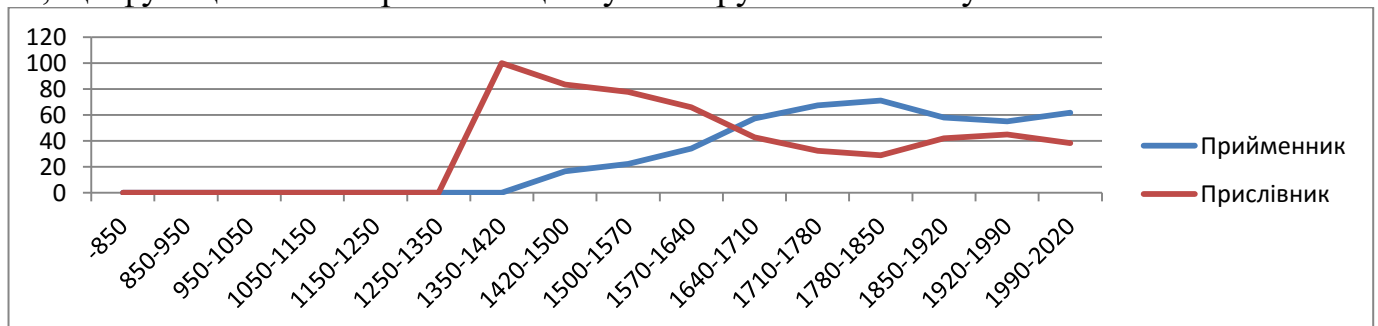

Граф 5.2. Функціональна транспозиція ‘until’ в англійській мові

Таким чином, на сучасному етапі розвитку англійської мови спостерігаємо, що лексико-граматичні одиниці ‘till’ і ‘until’, вихідним лексико-граматичним класом яких є прийменник, найперше інтерпретуються як репрезентанти лексико-граматичного класу сполучника, а отже, функціональна транспозиція досягла мети.

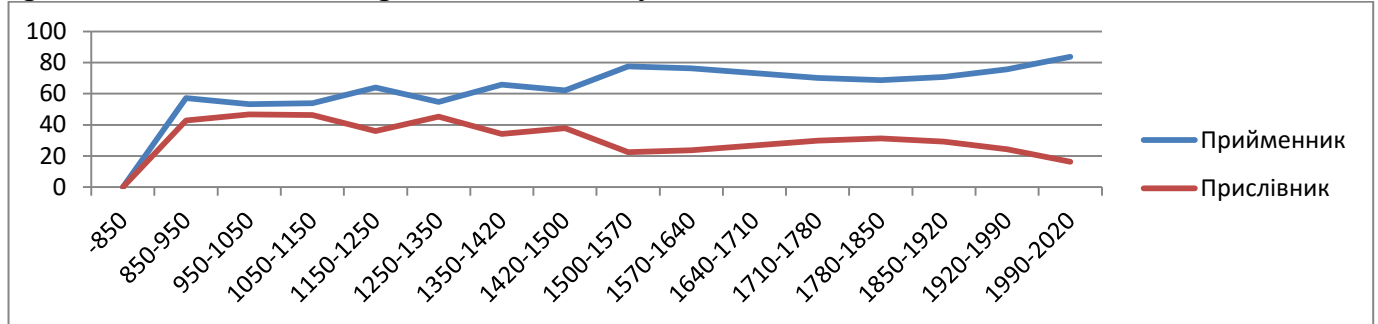
Розділ 6 “Функціональна транспозиція локативно-темпоральних прийменників і прислівників у діяхронному зрізі англійської мови”. Найпоширенішим типом функціональної транспозиції є перехідні процеси між одиницями лексико-граматичних класів прийменників та прислівників. У даному розділі проводиться дослідження 31 лексико-граматичної одиниці, що перехрещуються в межах цих лексико-граматичних класів.

Одиниця ‘aboard’ сформувалася в другій половині (1350–1420) середньоанглійського періоду як прислівник і на наступному етапі (1420–1500) транспонувала в лексико-граматичний клас прийменника, характеризуючись ‘помітним’ ступенем розвитку. Протягом новоанглійського періоду спостерігаємо постійний розвиток транспонованого лексико-граматичного класу, що в 1990–2020 роках характеризується ‘значним’ ступенем. Відповідно частота вихідного лексико-граматичного класу скоротилася з ‘абсолютної’ до ‘яскраво вираженої’, і тенденції до зниження вихідного лексико-граматичного класу зберігаються. Це свідчить про те, що функціональна транспозиція була обґрунтованою та успішною.

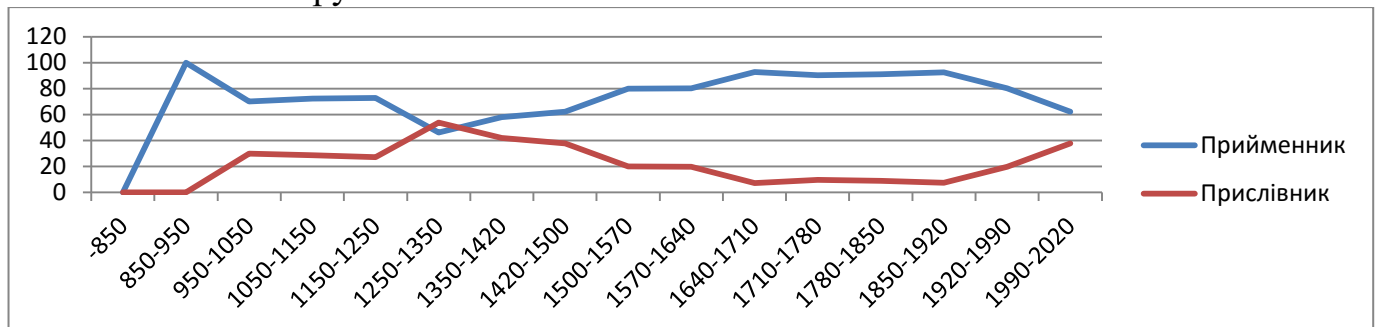
Граф 6.1. Функціональна транспозиція ‘aboard’ в англійській мові

Одиниця ‘*about*’ сформувалася в першій половині (850–950) давньоанглійського періоду одночасно як прийменник (‘*значний*’ ступінь) та прислівник (‘*яскраво виражений*’ ступінь). Однак дані дослідження дають змогу припустити, що вихідним лексико-граматичним класом був саме прийменник. Подальший розвиток мови призвів до істотного росту вихідного лексико-граматичного класу, що характеризується ‘*високим*’, а транспонований лексико-граматичний клас – ‘*помітним*’ ступенем розвитку. Тож з часом функціональна транспозиція ‘*about*’ втратила свою актуальність.

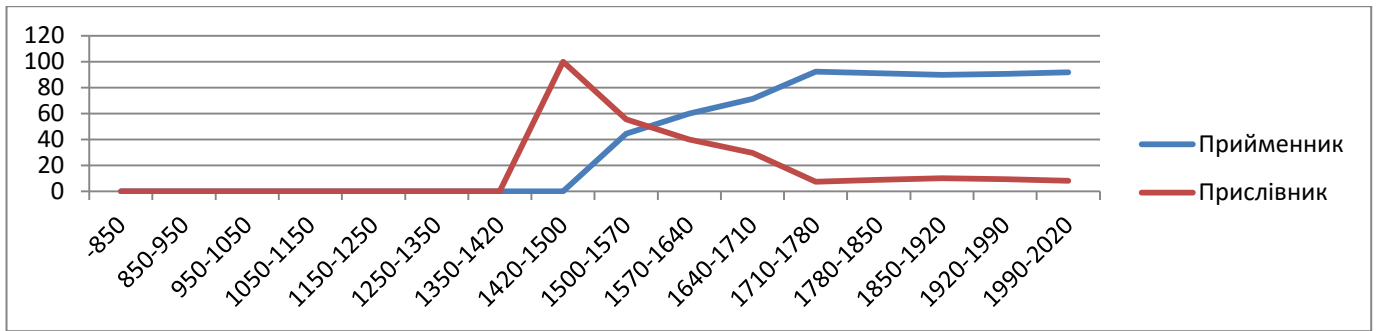
Граф 6.2. Функціональна транспозиція ‘*about*’ в англійській мові

Одиниця ‘*above*’ реєструється як прийменник у першій половині давньоанглійського періоду (850–950); на наступному етапі (950–1050) спостерігається транспозиція в лексико-граматичний клас прислівника, ступінь розвитку якого є ‘*яскраво вираженим*’. Надалі розвиток транспонованого лексико-граматичного класу відбувається за синусоїдою: то зростаючи до ‘*значного*’, то спадаючи до ‘*низького*’ ступеня. На сучасному етапі його показники перебувають в межах ‘*яскраво вираженого*’ ступеня розвитку, отже, функціональну транспозицію можна вважати обґрунтованою.

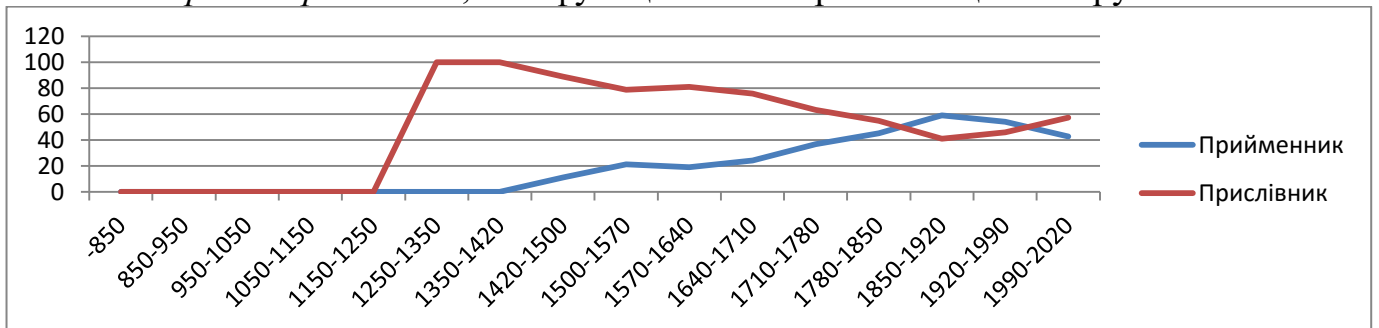
Граф 6.3. Функціональна транспозиція ‘*above*’ в англійській мові

Одиниця ‘*across*’ формується наприкінці середньоанглійського періоду (1420–1500) як прислівник і на наступному етапі транспонує в лексико-граматичний клас прийменника, а ‘*значний*’ ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу вказує на актуальність транспозиції. Надалі актуальність транспозиційних процесів підтверджується, адже частота використання вихідного лексико-граматичного класу прислівника скорочується до ‘*низького*’ рівня. Проте дані аналізу свідчать, що в перспективі можлива стабілізація співвідношення і незначний ріст прислівника.

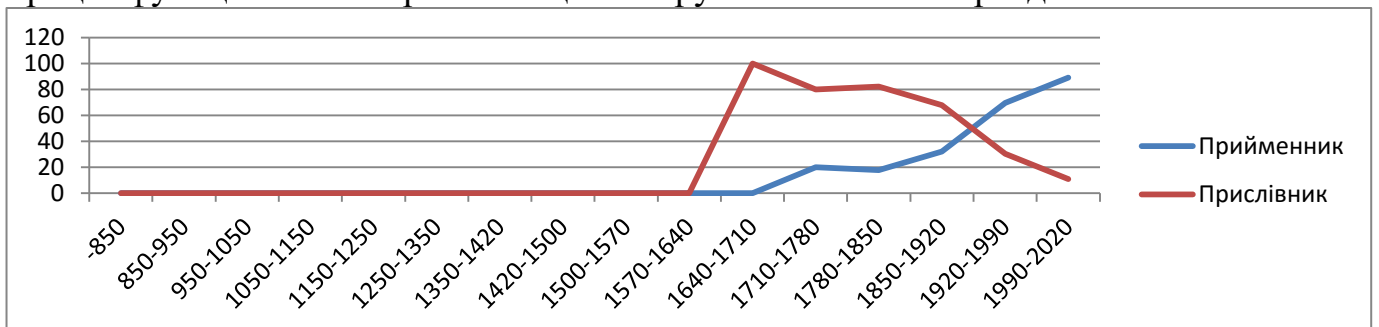
Граф 6.4. Функціональна транспозиція 'across' в англійській мові

Прислівник 'along' з'являється в першій половині середньоанглійського періоду (1250–1350), тоді як функціональна транспозиція в клас прийменника відбувається тільки наприкінці періоду (1420–1500). Надалі транспонований клас прийменника демонструє поступове зростання, що насамперед обумовлюється зміною семантичної спрямованості вихідного лексико-граматичного класу прислівника. В межах останньої сема локативності практично повністю витісняється семою збірності, що реалізується прислівником 'along' як елементом фразових дієслів. Прийменник зберігає сему локативності, а ступінь розвитку на сучасному етапі – 'яскраво виражений', тож функціональна транспозиція є обґрунтованою.

Граф 6.5. Функціональна транспозиція 'along' в англійській мові

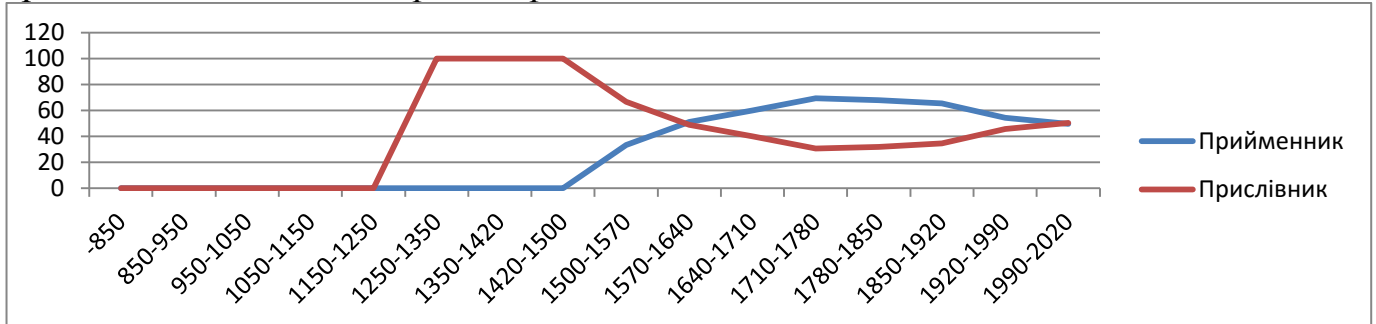
Поява одиниці 'alongside' як прийменника та прислівника відбувається в межах одного етапу (1710–1780) пізньоновоанглійського періоду, однак вихідним лексико-граматичним класом є прислівник. У той період функціональна транспозиція була на часі, адже транспонований лексико-граматичний клас характеризувався 'помітним' ступенем розвитку. Надалі спостерігається поступове, а згодом різке збільшення частоти використання прийменника, що маркується поступовою зміною ступенів розвитку з 'яскраво вираженого' до 'значного' та 'високого', а отже, процес функціональної транспозиції є обґрунтованим та виправданим.

Граф 6.6. Функціональна транспозиція 'alongside' в англійській мові

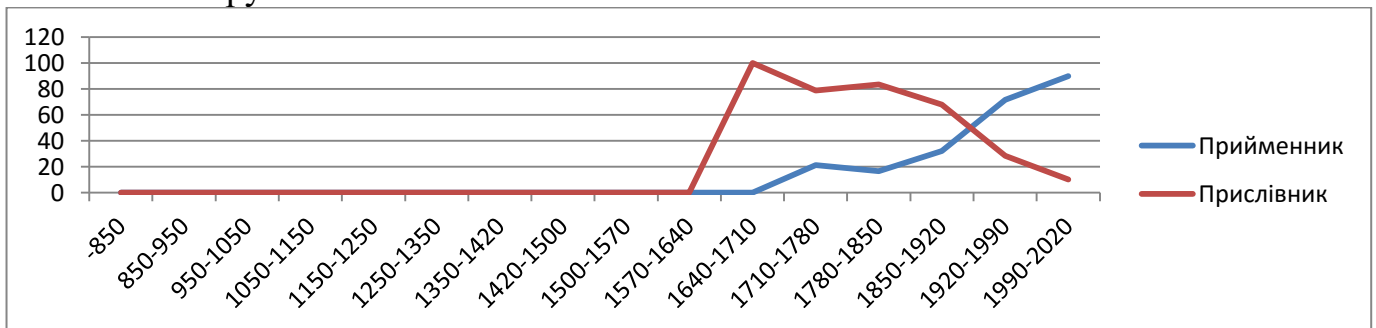
Одиниця 'around' сформувалася в середньоанглійській мові як прислівник, однак у широкий вжиток увійшла як репрезентант обох лексико-граматичних класів

у пізньонорманському періоді. На той час прийменник характеризується ‘значним’, а прислівник – ‘помітним’ ступенем розвитку. Надалі співвідношення вирівнюється, і на синхронічному етапі частота функціонування обох лексико-граматичних класів є ‘яскраво вираженою’.

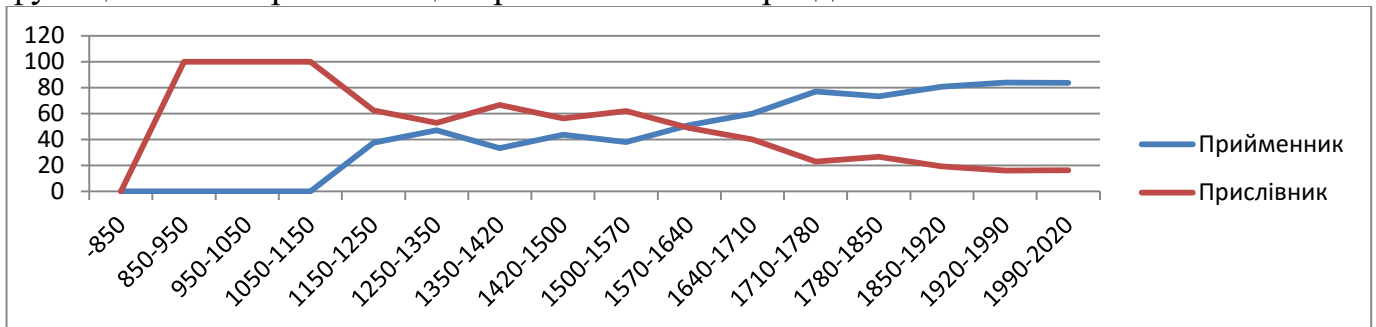
Граф 6.7. Функціональна транспозиція ‘around’ в англійській мові

Вихідним лексико-граматичним класом одиниці ‘astride’ є прислівник, але транспозиція в клас прийменника відбулася на тому самому етапі (1710–1780), що й формування самої одиниці. Ступінь розвитку вихідного класу – ‘високий’, транспонованого – ‘помітний’. Однак протягом новоанглійського періоду співвідношення істотно зміщується в бік прийменника, частота якого майже досягає ‘гіпервисокого’ ступеня. Відповідно актуальність функціональної транспозиції є більш ніж обґрунтованою.

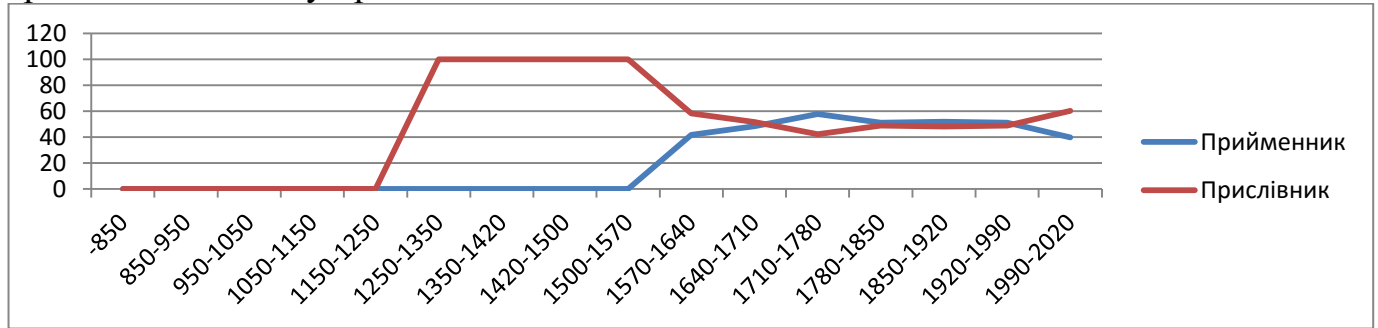
Граф 6.8. Функціональна транспозиція ‘astride’ в англійській мові

Прислівник ‘behind’ виник в першій половині (850–950) давньоанглійської мови; транспозиція в лексико-граматичний клас прийменника фіксується на початку середньоанглійського періоду (1150–1250). Її актуальність підтверджується ‘яскраво вираженням’ ступенем розвитку. Надалі ступінь розвитку переходить у ‘високий’, що спостерігається на синхронічному етапі. Дані засвідчують, що співвідношення між вихідним і транспонованим лексико-граматичними класами стабілізувалося, тож функціональна транспозиція прислівника є виправданою.

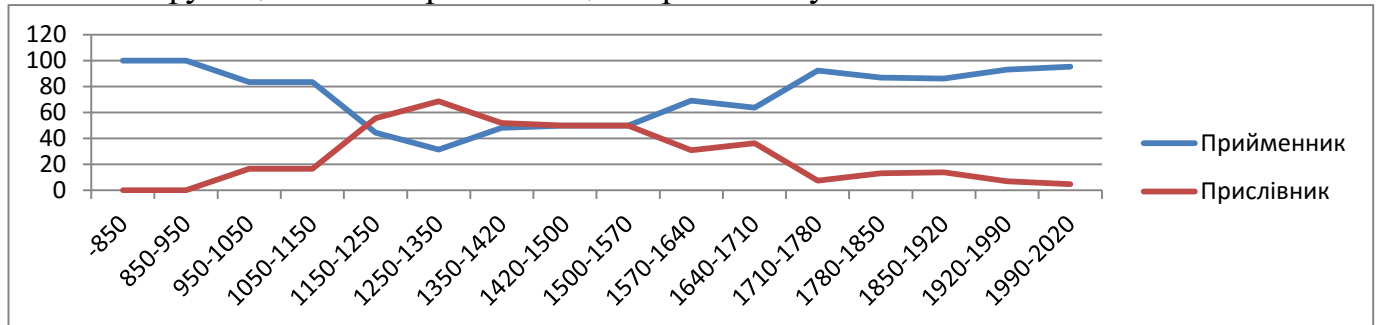
Граф 6.9. Функціональна транспозиція ‘behind’ в англійській мові

Вихідним лексико-граматичним класом одиниці *‘below’* є прислівник, що сформувався в середньоанглійському періоді, проте в активному використанні він з’явився тільки на початку ранньоніованглійського періоду (1500–1570). На наступному етапі (1570–1640) відбувається його транспозиція в лексико-граматичний клас прийменника, розвиток якого одразу ж характеризується як *‘яскраво виражений’*. Надалі співвідношення між лексико-граматичними класами варіюється в межах *‘яскраво вираженого’* та *‘значного’* ступенів розвитку. На синхронічному етапі фіксуються тенденції до незначного росту лексико-граматичного класу прислівника.

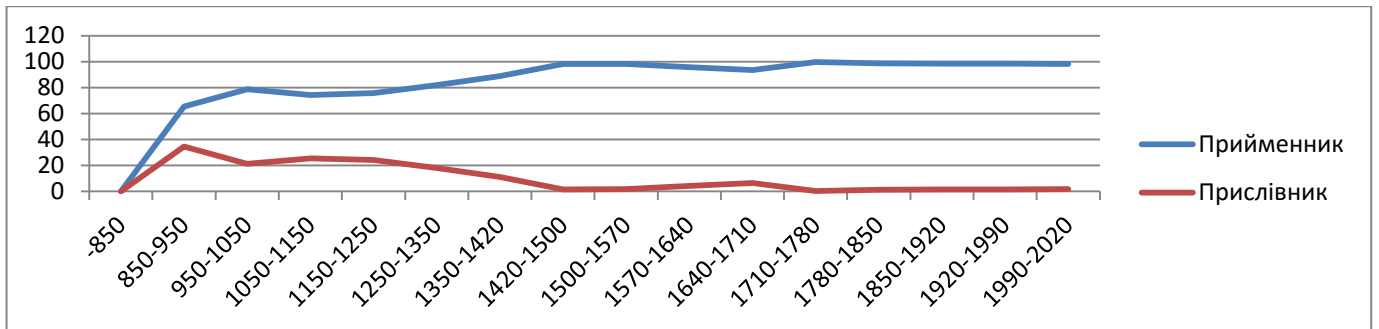
Граф 6.10. Функціональна транспозиція *‘below’* в англійській мові

Прийменник *‘beneath’* сформувався ще на першому етапі (–850) давньоанглійської мови. У другій половині (950–1050) вказаного періоду спостерігається транспозиція в лексико-граматичний клас прислівника, що спочатку характеризується *‘помітним’* ступенем розвитку. Однак у середньоанглійському періоді частота використання прислівника зростає до *‘значного’* ступеня, з початком ранньоніованглійського періоду починає спадати і наразі перебуває у межах *‘низького’* ступеня розвитку з тенденцією до подальшого зниження. У випадку з *‘beneath’* функціональна транспозиція втрачає актуальність.

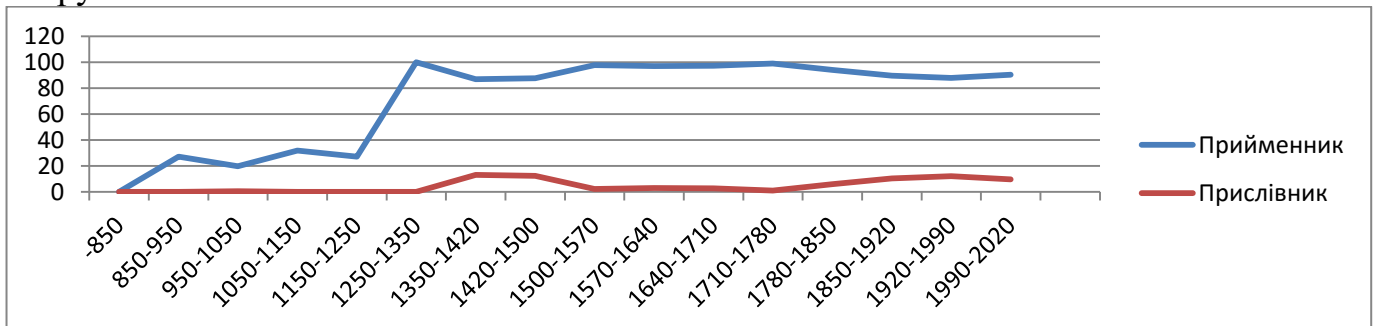
Граф 6.11. Функціональна транспозиція *‘beneath’* в англійській мові

Перші приклади одиниці *‘between’* реєструються в межах обох лексико-граматичних класів на другому етапі (850–950) давньоанглійського періоду, проте за результатами дослідження вихідним вважаємо лексико-граматичний клас прийменника. На момент формування в мові частота використання прийменника характеризується *‘значним’*, а прислівника – *‘помітним’* ступенем розвитку. Надалі їхнє співвідношення неухильно змінюється на користь вихідного лексико-граматичного класу, частота якого досягає *‘гіпервисокого’* ступеня. Це свідчить про беззаперечну деактуалізацію функціональної транспозиції *‘between’*.

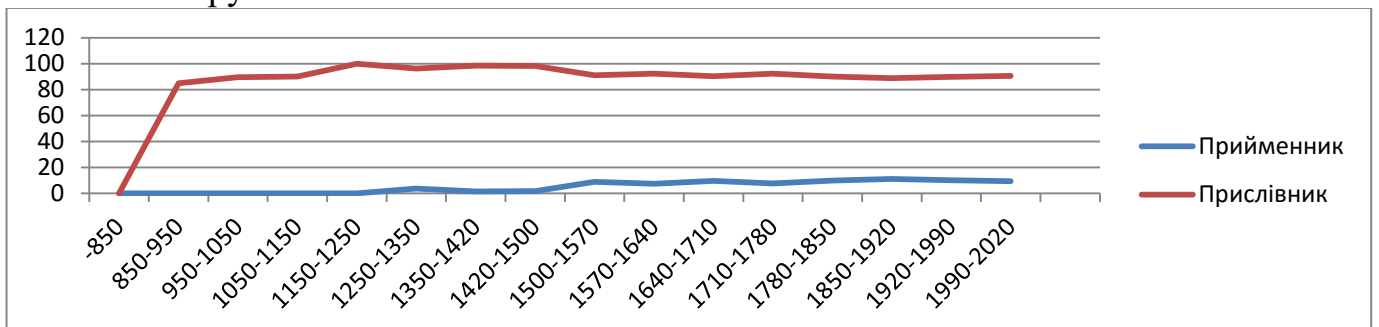
Граф 6.12. Функціональна транспозиція 'between' в англійській мові

У сучасному значенні одиниця 'beyond' сформувалася в першій половині (850–950), а перші спроби її транспозиції зафіксовані в другій половині (950–1050) давньоанглійського періоду. Однак у широкий вжиток прийменник входить тільки в 1250–1350 роках, а транспозиція відбувається на наступному етапі (1350–1420). З того часу і до сьогодні ступінь розвитку прислівника коливається від 'низького' до 'помітного', що свідчить про недостатню актуалізацію транспонованого лексико-граматичного класу. Вважаємо, що в перспективі частота вживання прислівника поступово знижуватиметься, а тому транспозиція може вважатися недостатньо обґрунтованою.

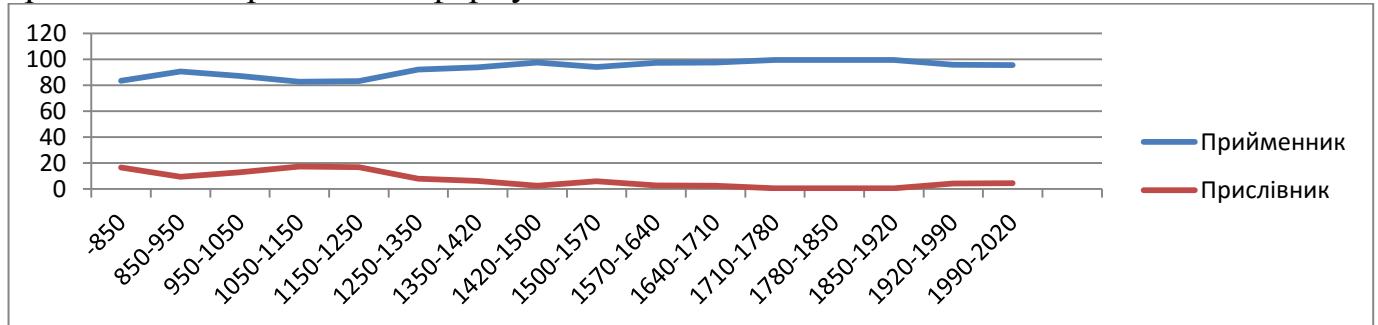
Граф 6.13. Функціональна транспозиція 'beyond' в англійській мові

З першого етапу (–850) давньоанглійського періоду одиниця 'down' функціонує як граматикалізований/напівграматикалізований/неграматикалізований прислівник. Функціональна транспозиція в лексико-граматичний клас прийменника відбувається на початку середньоанглійського періоду (1150–1250) і до середини новоанглійського періоду (1850–1920) його розвиток коливається в межах 'низького' ступеня. Надалі відбувається певне зростання частоти використання прийменника, що переходить на 'помітний' ступінь. Дослідження вказує на те, що співвідношення між лексико-граматичними класами залишається стабільним, а отже, транспозиція є частково обґрунтованою.

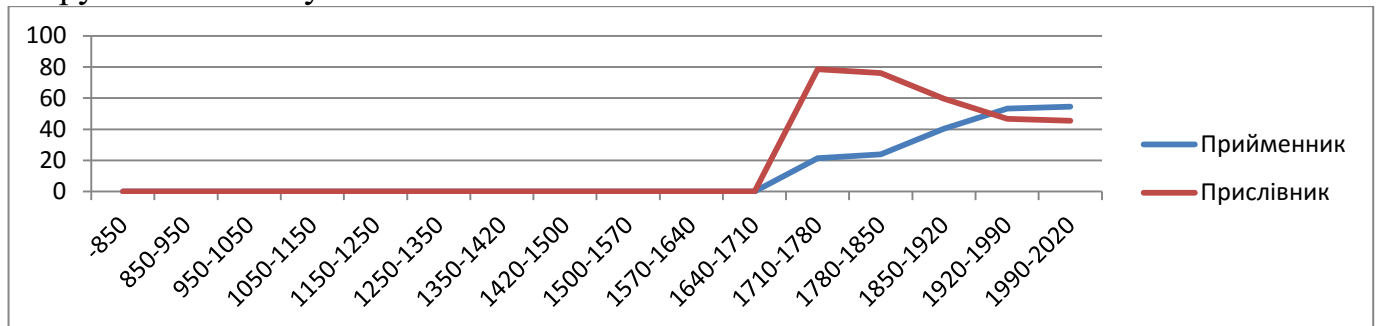
Граф 6.14. Функціональна транспозиція 'down' в англійській мові

На першому етапі (–850) давньоанглійського періоду одиниця ‘in’ реєструється як прийменник та прислівник, однак додатковий аналіз вказує на те, що вихідним лексико-граматичним класом є саме прийменник. До середини (1250–1350) середньоанглійського періоду ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу коливається в межах ‘помітного’, але надалі знижується до ‘низького’. Ця тенденція характеризує і сучасний етап. Проте дослідження свідчить, що протягом розвитку мови спостерігається паралельне функціонування двох лексико-граматичних класів ‘in’, частково поєднаних семою локативності. Тож транспозиція призвела до формування частково незалежної одиниці ‘in’.

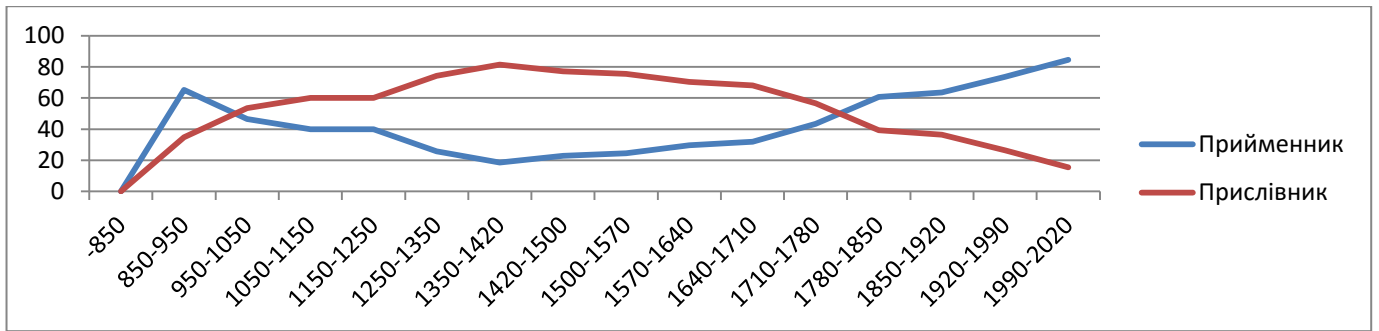
Граф 6.15. Функціональна транспозиція ‘in’ в англійській мові

Приклади прийменника та прислівника ‘inside’ вперше фіксуються на початку пізньоновоанглійського періоду (1710–1780), але дослідження свідчить, що вихідним є лексико-граматичний клас прислівника. Якщо на момент транспозиції ступінь розвитку прийменника був у межах ‘помітного’, то потім відбулося його зростання і перехід на ‘значний’. Отже, функціональна транспозиція прислівника є обґрунтованою та успішною.

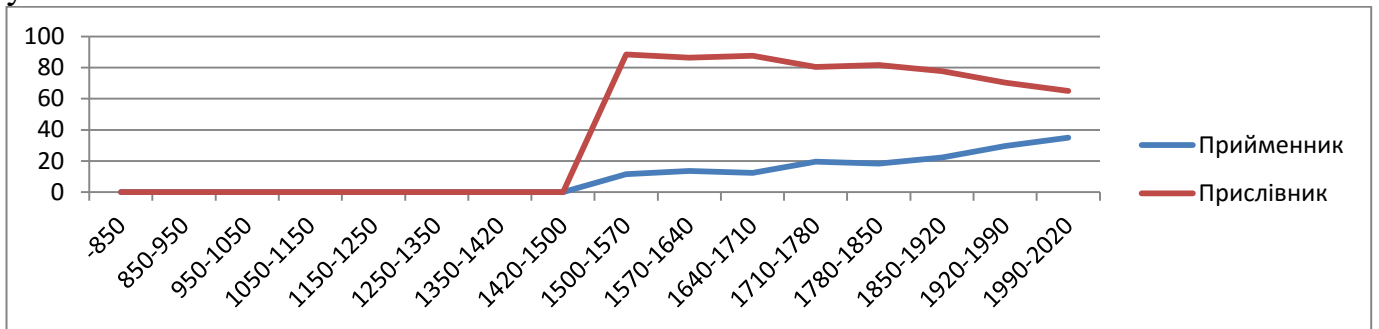
Граф 6.16. Функціональна транспозиція ‘inside’ в англійській мові

Особливостями прийменника та прислівника ‘near’ є їхнє прикметникове походження, відсутність транспозиції та паралельний розвиток лексико-граматичних класів. На момент формування ступінь розвитку прийменника був ‘значним’, а прислівника – ‘яскраво вираженим’. До другої половини (1350–1420) середньоанглійського періоду це співвідношення змінюється на користь прислівника, що характеризується ‘високим’ ступенем розвитку, а прийменника – ‘помітним’. Однак з кінця середньоанглійського періоду (1420–1500) спостерігається зростання лексико-граматичного класу прийменника, який досягає ‘високого’ ступеня, а прислівник переходить на ‘помітний’ ступінь.

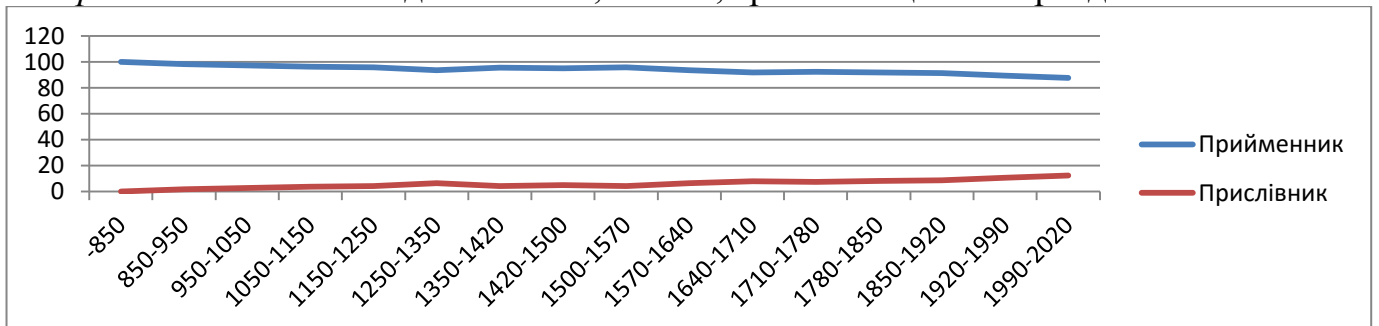
Граф 6.17. Співвідношення між лексико-граматичними класами прийменника та прислівника 'near' в англійській мові

Становлення незалежної парадигми 'off' припадає на початок (1500–1570) ранньоніовоанглійського періоду, коли одиниця формується як прислівник, а згодом транспонується в прийменник. Відтак ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу зростає з 'помітного' до 'яскраво вираженого'. Аналіз засвідчує, що функціональна транспозиція може вважатися обґрунтованою та успішною.

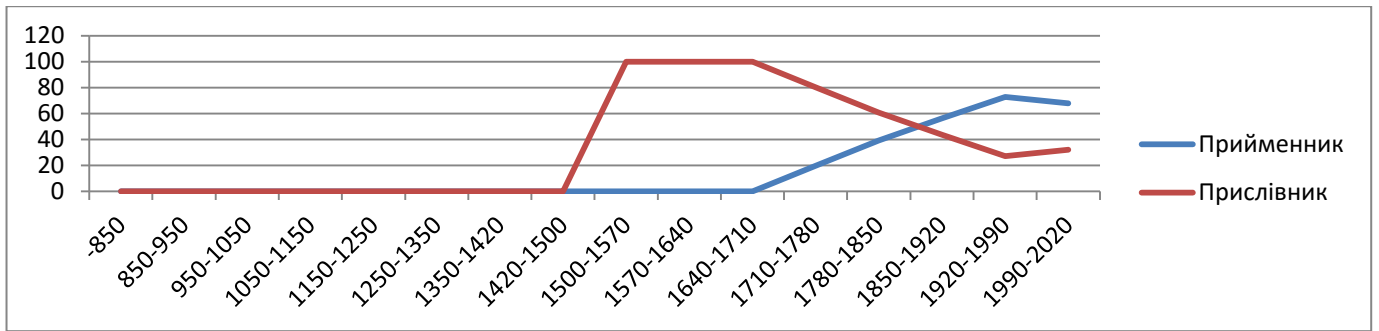
Граф 6.18. Функціональна транспозиція 'off' в англійській мові

Одиниця 'on' сформувалася на першому етапі (–850) давньоанглійської мови в межах лексико-граматичного класу прийменника і вже на наступному етапі (850–950) транспонувалася в лексико-граматичний клас прислівника, ступінь розвитку якого на цей період був 'низьким'. Таке співвідношення тривало до XX ст., коли частота використання прислівника зросла настільки, щоб перейти на 'помітний' ступінь; частота вихідного лексико-граматичного класу прийменника з 'гіпервисокої' знизилася до 'високої', а отже, транспозиція є виправданою.

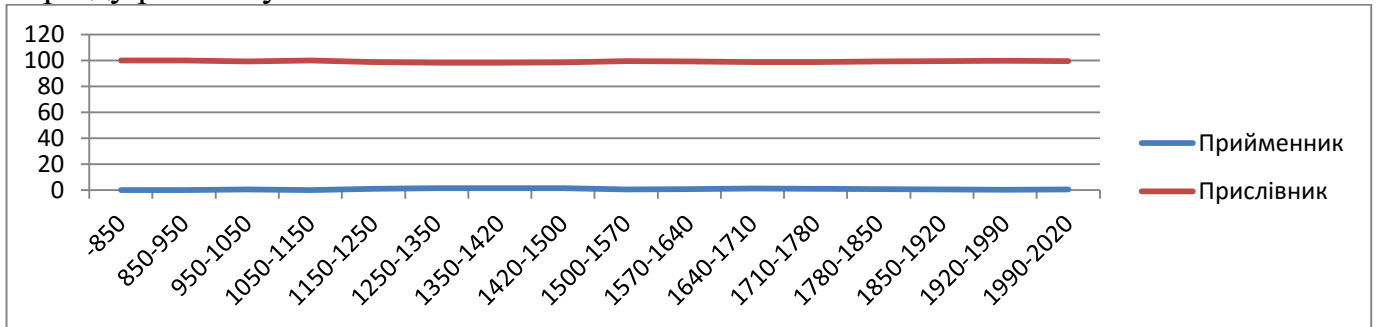
Граф 6.19. Функціональна транспозиція 'on' в англійській мові

Прислівник 'opposite' функціонує в мові з початку (1500–1570) ранньоніовоанглійського періоду, тоді як транспозиція відбулась на початку (1710–1780) пізньоніовоанглійського періоду. На цей момент ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу є 'помітним', проте з розвитком мови він стає 'значним', а транспозиція вважається успішною.

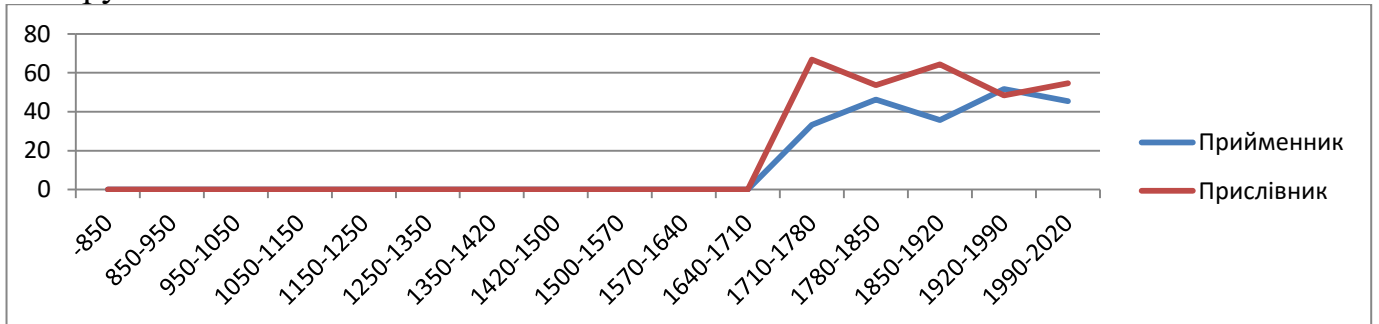
Граф 6.20. Функціональна транспозиція 'opposite' в англійській мові

Одиниця 'out' формується на першому етапі (–850) давньоанглійського періоду як прислівник. Перші спроби функціональної транспозиції відбуваються вже в другій половині (950–1050) цього ж періоду. Однак, беручи до уваги статистику, вважаємо, що функціональна транспозиція в лексико-граматичний клас прийменника не досягла своєї мети, адже показники транспонованого лексико-граматичного класу перебувають на межі статистичної похибки протягом усього періоду розвитку мови.

Граф 6.21. Функціональна транспозиція 'out' в англійській мові

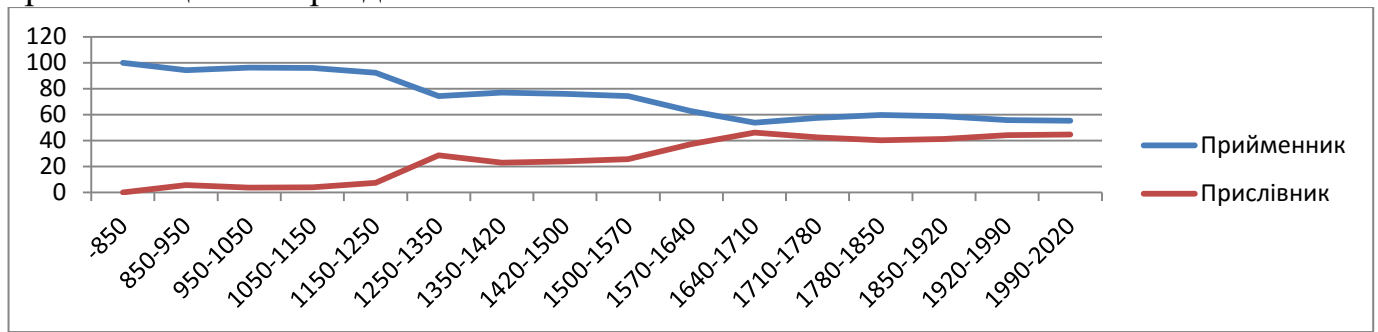
Одиниця 'outside' з'являється в мові тільки на початку пізньоніовоанглійського періоду (1710–1780) в межах лексико-граматичного класу прислівника і, власне, тоді транспонує в прийменник, ступінь розвитку якого на цей момент є 'яскраво вираженим', а ступінь розвитку вихідного лексико-граматичного класу – 'значним'. Таке співвідношення зберігається до сучасного етапу функціонування мови, коли спостерігаються незначні тенденції до росту частоти прислівника, тож транспозиція є обґрунтованою.

Граф 6.22. Функціональна транспозиція 'outside' в англійській мові

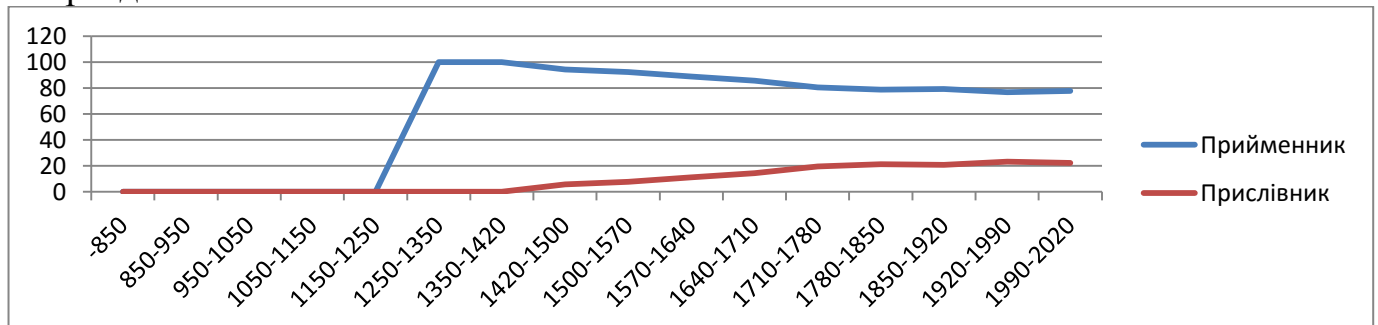
Одиниця 'over' виникає в мові на першому етапі (–850) та транспонується на другому етапі (850–950) давньоанглійського періоду. До середини середньоанглійського періоду ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу є 'низьким'. Надалі ситуація змінюється й частота прислівника зростає до 'помітного', а згодом 'яскраво вираженого' ступеня; прийменник

продовжує характеризуватися ‘значним’ ступенем розвитку. Це свідчить про те, що транспозиція є виправданою.

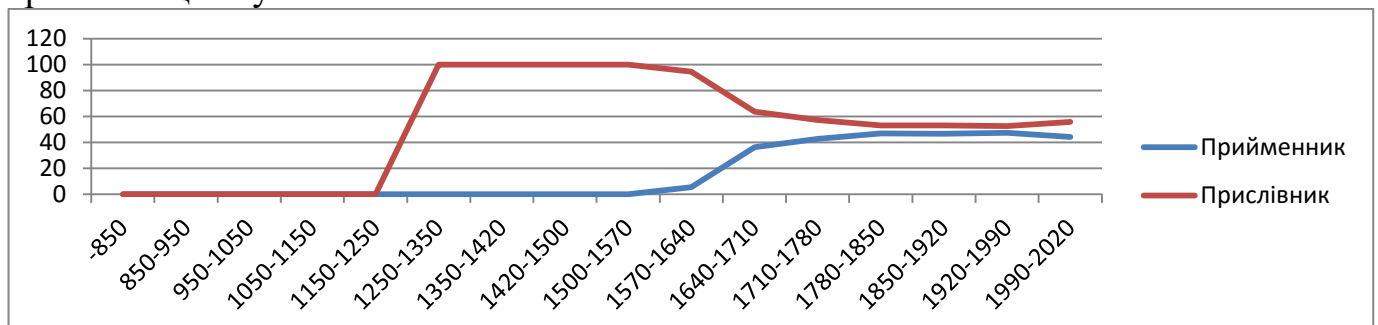
Граф 6.23. Функціональна транспозиція ‘over’ в англійській мові

Прийменник ‘past’ виник на основі дієслівної форми в першій половині середньоанглійського періоду (1250–1350) і транспонувався в лексико-граматичний клас прислівника тільки наприкінці цього періоду (1420–1500). Надалі спостерігається поступовий розвиток транспонованого лексико-граматичного класу, що в результаті досягає ‘помітного’ ступеня; ступінь розвитку вихідного лексико-граматичного класу – ‘високий’. Зауважуємо, що наразі відсутні передумови для суттєвої зміни їхнього співвідношення, а проведення функціональної транспозиції є виправданим.

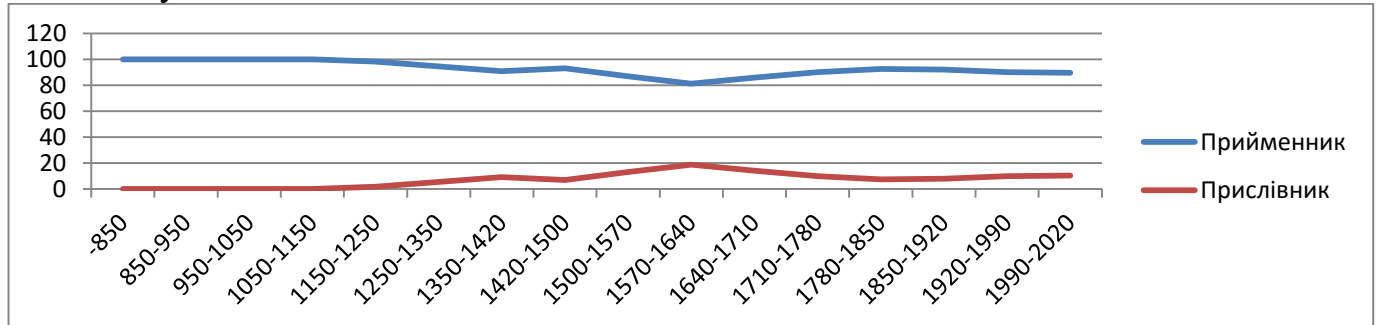
Граф 6.24. Функціональна транспозиція ‘past’ в англійській мові

Прислівник ‘round’ функціонує в мові з першої половини середньоанглійського періоду (1250–1350), тоді як транспозиція в лексико-граматичний клас прийменника відбулася в першій половині ранньонovoанглійського періоду (1570–1640). ‘Низький’ ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу на наступному етапі (1640–1710) різко змінюється на ‘яскраво виражений’. Відповідно ‘абсолютний’ ступінь вихідного лексико-граматичного класу знижується до ‘високого’. Співвідношення зберігається і на сучасному етапі функціонування англійської мови, а передумови для його зміни відсутні. Тож функціональна транспозиція є успішною.

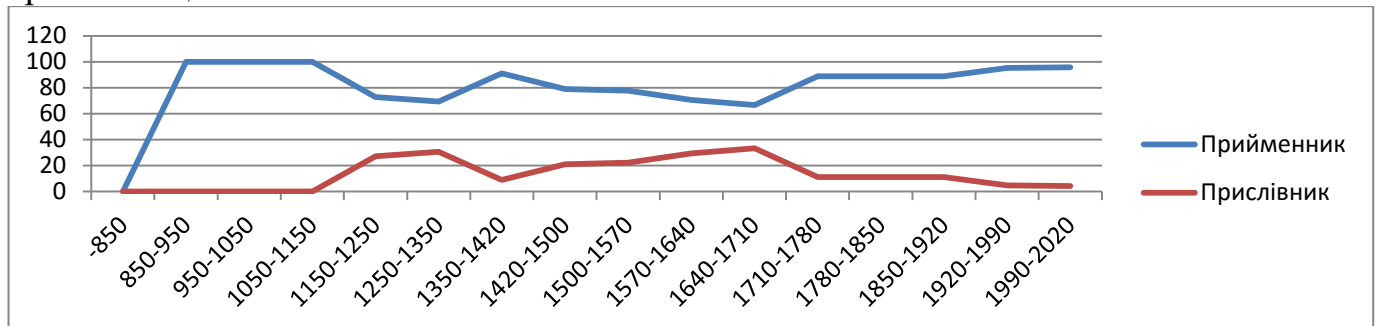
Граф 6.25. Функціональна транспозиція ‘round’ в англійській мові

Прийменник *'through'* виникає на першому етапі давньоанглійського періоду (–850) і транспонує в лексико-граматичний клас прислівника на початку середньоанглійського періоду (1150–1250). Наприкінці цього періоду ступінь розвитку явища зростає з *'низького'* до *'помітного'* та коливається в цих межах до сучасного етапу розвитку мови включно. Відповідно транспозиція вважається частково успішною.

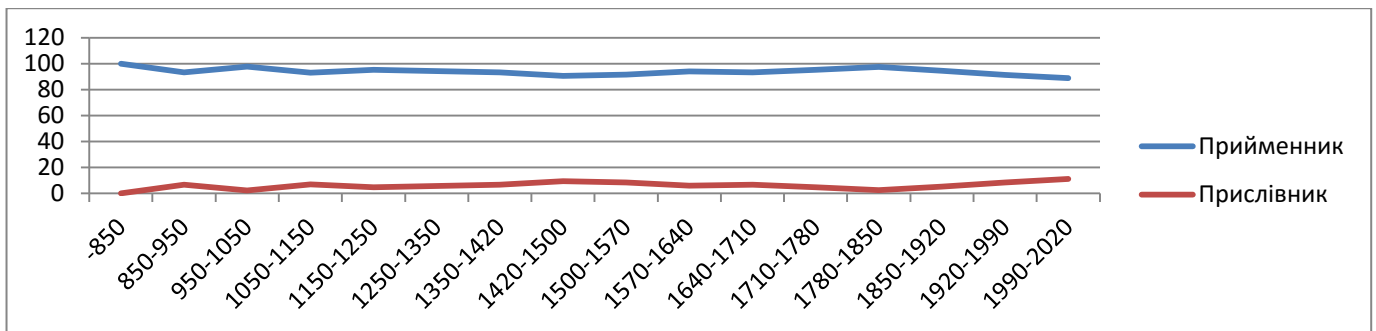
Граф 6.26. Функціональна транспозиція *'through'* в англійській мові

Прийменник *'throughout'* формується в другій половині (950–1050) давньоанглійського періоду, а функціональна транспозиція відбувається на початку середньоанглійського періоду. Транспонований лексико-граматичний клас одразу стає поширеним, характеризується *'помітним'* ступенем розвитку й досягає свого піку наприкінці ранньонорманського періоду (1640–1710), коли показники частотності переходять на *'яскраво виражений'* ступінь. Далі спостерігається спад, ступінь розвитку опускається до *'низького'* і залежно від факторів може знижуватися, що ставить під сумнів доцільність проведення функціональної транспозиції.

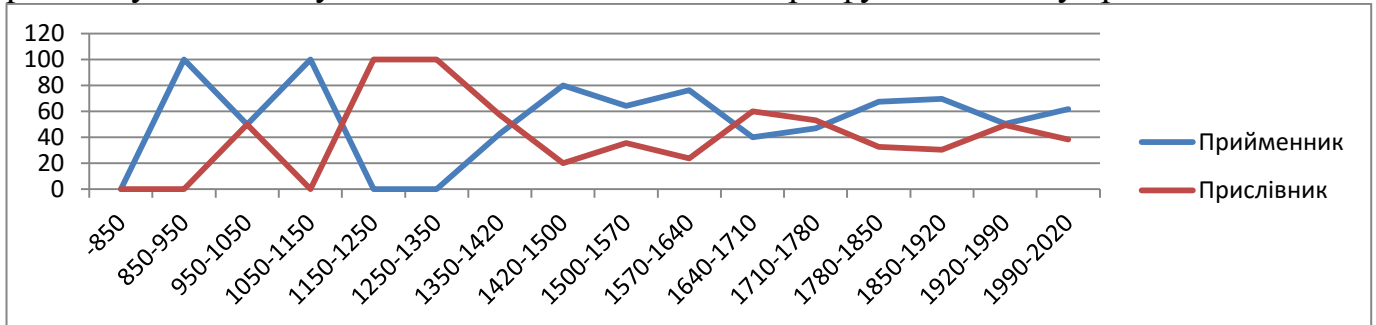
Граф 6.27. Функціональна транспозиція *'throughout'* в англійській мові

Одиниця *'under'* формується в межах лексико-граматичного класу прийменника на першому етапі (–850) давньоанглійського періоду. Також у першій половині цього періоду спостерігається транспонування в лексико-граматичний клас прислівника, а ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу залишається *'низьким'* аж до сучасного етапу мови, коли він змінюється на *'помітний'*. Дані вказують на те, що наразі питання актуалізації функціональної транспозиції в лексико-граматичний клас прислівника залишається відкритим.

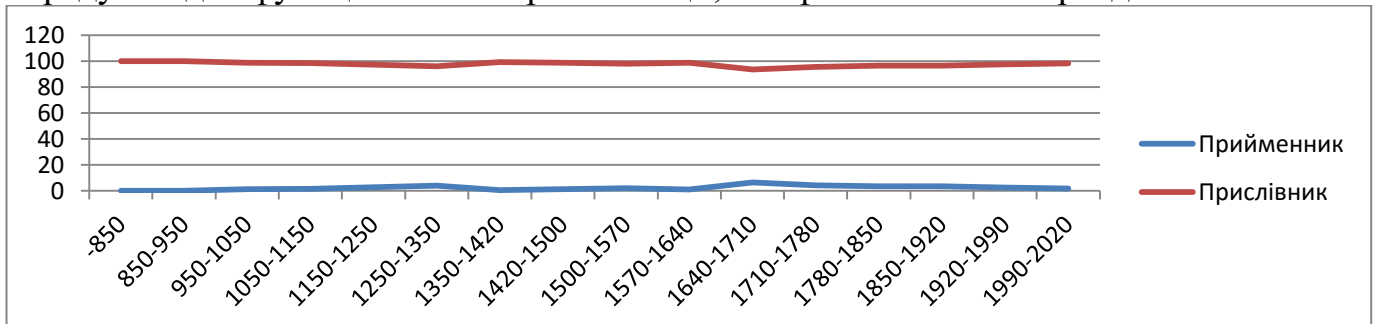
Граф 6.28. Функціональна транспозиція 'under' в англійській мові

Корпусний аналіз одиниці 'underneath' виявив, що лексико-граматичний клас прийменника та сполучника розвивалися паралельно один одному на основі спільної форми 'under' та характеризуються постійними змінами частотності та ступенів розвитку. У випадку з 'underneath' мова не йде про функціональну транспозицію.

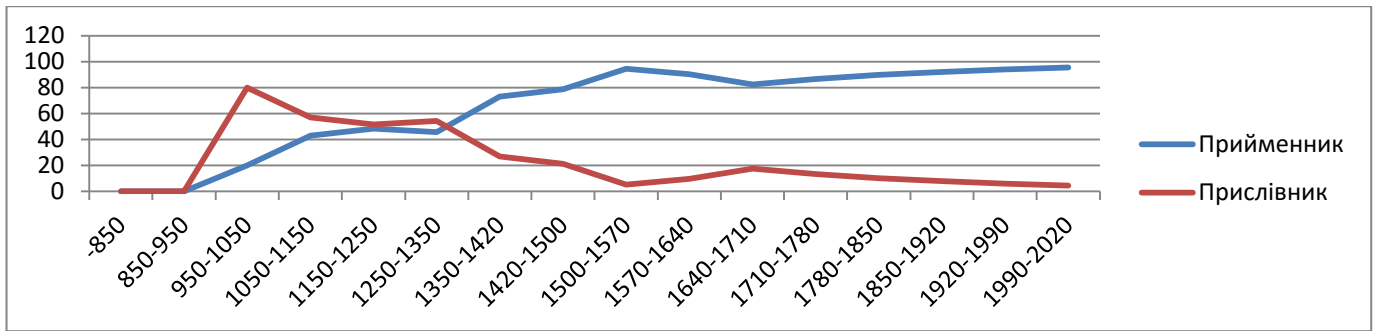
Граф 6.29. Співвідношення між лексико-граматичними класами прийменника та прислівника 'underneath' в англійській мові

Прислівник 'up' виник на першому етапі (-850) давньоанглійського періоду і транспонував у лексико-граматичний клас прийменника в другій половині цього періоду. З того часу ступінь його розвитку є 'низьким', що свідчить про відсутність передумов для функціональної транспозиції, яка фактично не виправдала себе.

Граф 6.30. Функціональна транспозиція 'up' в англійській мові

Одиниця 'within' почала функціонувати в другій половині (950–1050) давньоанглійського періоду. Одночасно з цим відбувається транспозиція прислівника в лексико-граматичний клас прийменника, розвиток якого одразу ж сягає 'помітного' ступеня, а на наступному етапі (1050–1150) – 'яскраво вираженого'. Це свідчить про актуальність появи лексико-граматичного класу прийменника. У другій половині (1350–1420) середньоанглійського періоду ступінь розвитку транспонованого лексико-граматичного класу стає 'високим', зростає надалі та наразі характеризується як 'гіпервисокий', тож функціональна транспозиція є обґрунтованою.

Граф 6.31. Функціональна транспозиція 'within' в англійській мові

Тож співвідношення ступенів та сценаріїв розвитку вихідних і транспонованих одиниць, а також співвідношення одиниць, що не зазнали функціональної транспозиції та відзначаються незалежним розвитком, свідчать про те, що англійська мова характеризується тенденцією до поглиблення аналітичної будови.

ВИСНОВКИ

Перехідні явища в системі мови є своєрідною історичною універсалією, оскільки можуть проявлятися в будь-якій мові на будь-якому історичному етапі її розвитку. Незмінно універсальними залишаються й типи частиномовних переходів, що незалежно від термінології аналізуються в межах теорії словотвору. У дисертаційному дослідженні пропонується новітній підхід до вивчення явища перехідності – функціональної транспозиції між закритими та відкритими класами слів, зокрема прийменниками, прислівниками та сполучниками, що не є типом словотвору, оскільки не сприяє утворенню нових одиниць. Характерною рисою функціональної транспозиції є повне збереження транспонованою одиницею своєї морфологічної форми, в тому числі відсутність будь-яких морфологічних та/чи синтаксичних маркерів, що є основною причиною неоднозначної інтерпретації вихідної та транспонованої форм. Ключовою особливістю функціональної транспозиції є обов'язкова наявність спільної семи. З огляду на об'єкт дослідження це семи локативності та/чи темпоральності, на основі яких відбувається транспонування одиниці з вихідного лексико-граматичного класу. Цей фактор додатково ускладнює подальше розмежування досліджуваних класів. Оскільки в класичній тріаді 'форма-значення-функція' перші два компоненти одиниць, що перехреснюються, є ідентичними, робимо висновок, що транспозиція одиниць з однієї частини мови в іншу відбувається саме для реалізації функцій останньої. Це жодним чином не розв'язує проблему частиномовної приналежності одиниці, яка може одночасно функціонувати в межах двох чи більше класів. Вважаємо, що однозначну відповідь на це питання можна дати тільки шляхом залучення етимологічного компонента до тріади 'форма-функція-значення', поєднання яких дає змогу розробляти теорію етимологічного функціоналізму як основи дослідження функціональної транспозиції.

Дослідження функціональної транспозиції фокусується на діяхронічних процесах граматикалізації чи лексикалізації, що за своєю суттю є результатом когнітивної та комунікативної діяльності мовців на кожному етапі розвитку кожної лексико-граматичної одиниці зокрема. Розпочати процес граматикалізації чи лексикалізації, а отже і функціональної транспозиції неможливо, якщо з когнітивної

точки зору мовці не готові до концептуалізації лексичних чи граматичних значень одиниць та до побудови узагальнених когнітивних моделей, що дозволили б коректну інтерпретацію транспонованих одиниць.

Про необхідність розробки та застосування новітнього підходу до вивчення перехідних явищ між лексико-граматичними класами прийменників, прислівників та сполучників, а також частиномовної теорії загалом свідчить аналіз прескриптивних та дескриптивних граматик англійської мови XVIII–XXI століть. Згідно з проведеним дослідженням, протягом цього періоду в англійській мові функціонувало понад 30 різноманітних класифікацій частин мови, зокрема архетипна латинська, модифікована латинська, модифікована грецька, змішана латинсько-грецька, а також велика кількість авторських підходів, які репрезентували класифікації, що охоплювали від 4 до 19 лексико-граматичних класів.

На основі попереднього дефініційного, компонентного та корпусного аналізів прийменників, прислівників і сполучників було виокремлено 36 базових локативно-темпоральних одиниць – об'єктів функціональної транспозиції. Ці одиниці сформували основу для дослідження функціональної транспозиції з точки зору етимологічного функціоналізму, що передусім ґрунтується на діяхронічному аналізі об'єктів дослідження.

З точки зору історичного мовознавства ініціалізація функціональної транспозиції не залежить від періоду чи етапу розвитку мови. У давньоанглійському періоді зафіксовано 13 випадків інституціоналізації транспонованої одиниці, в середньоанглійському періоді – 10, у новоанглійському періоді – 11. Однак обґрунтовуємо безпосередню залежність між ступенем функціональної транспозиції та рівнем когнітивно-комунікативної готовності мовців проводити функціональну транспозицію у випадку тієї чи іншої одиниці. Про це свідчить співвідношення між кількістю досліджуваних одиниць, що формувалися в певному періоді, та кількістю випадків функціональної транспозиції в цей період.

Так, у давньоанглійському періоді було сформовано 19 одиниць та проведено 13 функціональних транспозицій, тобто співвідношення «+6» на користь перших; в середньоанглійському періоді виникло 8 одиниць, тоді як 10 одиниць зазнали функціональної транспозиції, тож співвідношення «-2»; в новоанглійському періоді співвідношення становить «-4» одиниці, оскільки в цей період виникло 7 одиниць, а функціональної транспозиції зазнало 11. Тож кількість новоутворених одиниць з кожним періодом зменшується, тоді як кількість транспонованих одиниць залишається на тому самому рівні, а співвідношення між ними постійно зростає на користь функціональної транспозиції. Це свідчить про те, що з розвитком мови мовцям завдяки підвищенню власної когнітивної та комунікативної готовності стає все простіше проводити функціональну транспозицію.

Додатковим фактором, що засвідчує це, є те, що серед одиниць, які виникли та транспонувалися в новоанглійському періоді, у 86% випадків формування та транспозиція одиниці відбувалися в межах одного етапу чи протягом наступного. Ці показники є істотно вищими в порівнянні з давньоанглійським та середньоанглійським періодами, коли вони становили 58% і 50% відповідно. Також зауважимо, що слід розмежовувати сценарії розвитку функціональної транспозиції, зокрема сценарій 'Б', за яким вихідна одиниця переважає над транспонованою,

та 'В', за яким транспонована одиниця використовується частіше ніж вихідна. За цим параметром сценарій 'В' найменш поширений у давньоанглійському періоді – 18.2%. Далі відзначаємо середньоанглійський період – 36.4%, а найбільша кількість випадків одиниць, чия транспонована форма перевищила вихідну, зареєстрована в новоанглійському періоді – 45.4%. Це свідчить про те, що функціональна транспозиція в новоанглійському періоді відбувається не тільки швидше, а й ефективніше. Узагальнена статистика співвідношення етапів виникнення та транспозиції одиниць вказує на те, що функціональна транспозиція характеризується реактивністю, оскільки в 2/3 випадків часовий проміжок між виникненням вихідної одиниці та початком транспозиції становить 70–150 років, що є незначним періодом в розрізі історичного мовознавства. Вищенаведена статистика щодо новоанглійського періоду стосується лише прислівників, адже функціональна транспозиція з лексико-граматичного класу прийменників відбувалася виключно в давньоанглійському та середньоанглійському періодах.

Транспозиційний потенціал прийменників є надзвичайно обмеженим, оскільки починаючи з першого періоду дослідження (–850) успішної транспозиції за сценарієм 'В' зазнали тільки дві одиниці – *'till'* і *'until'*, що транспонували в клас сполучників. Функціональна транспозиція інших первинних прийменників відбувається за сценарієм 'Б', тобто вихідний клас переважає транспонований. Водночас співвідношення вихідних і транспонованих одиниць відзначається неоднорідністю, адже за час свого розвитку 6 прийменників, а саме *'about'*, *'beneath'*, *'between'*, *'beyond'*, *'in'*, *'throughout'*, зазнали ще більшої граматикизації, про що свідчить зростання частоти їхнього використання на сучасному етапі мови порівняно з етапом їхнього виникнення. Інші 8 прийменників, зокрема *'above'*, *'after'*, *'before'*, *'on'*, *'over'*, *'past'*, *'through'*, *'under'*, навпаки, частково лексикалізувалися, оскільки знизили свої показники у порівнянні з даними щодо вихідних одиниць. Найбільш помітним це є у випадку з одиницями *'before'* і *'over'*, де різниця між їхніми вихідними та поточними формами становить «-45» та «-38.8» відповідно. Такі високі показники свідчать про сталу тенденцію цих одиниць до лексикалізації. Однак зміна сценарію розвитку функціональної транспозиції з 'Б' на 'В' видається малоюмовірною, адже йдеться про первинні прийменники, що функціонували в мові ще до 850 року. Робимо висновок, що функціональний потенціал прийменників є не тільки обмеженим, але й одновекторним з точки зору його завершеності, оскільки функціональна транспозиція всіх прийменників відбувається за сценарієм 'Б' і тільки в межах закритих класів слів.

Транспозиційний потенціал лексико-граматичного класу прислівників є надзвичайно широким, оскільки з моменту своєї появи у мові 50% прислівників, а саме *'aboard'*, *'across'*, *'alongside'*, *'astride'*, *'behind'*, *'inside'*, *'opposite'*, *'since'*, *'within'*, змінили сценарій свого розвитку з 'Б' на 'В', тобто частота використання транспонованого класу перевищила частоту вихідного. В інших 50% прислівників, а саме *'along'*, *'around'*, *'below'*, *'down'*, *'off'*, *'out'*, *'outside'*, *'round'*, *'up'*, спостерігається різний рівень граматикизації одиниць, що коливається від меж статистичної похибки до «-38.7» у випадку з *'round'*. Це означає, що тією чи іншою мірою вищенаведені одиниці характеризуються схильністю до зміни сценарію розвитку з 'Б' на 'В', а отже, і до успішного завершення процесу функціональної

транспозиції. Слід відзначити, що ступінь розвитку 3 прислівників – ‘down’, ‘out’, ‘up’ – за всю історію їхнього функціонування з початку (–850) давньоанглійського періоду не опускався нижче ‘*gīnerвисокого*’. Це свідчить про те, що такі прислівники є первинними одиницями мови та формують базові когнітивні моделі мовців, які укорінилися настільки глибоко, що ці одиниці практично не сприймаються мовцями як репрезентанти інших класів. Виокремлення цих та схожих прислівників шляхом застосування теорії етимологічного функціоналізму дасть змогу сформувати клас первинних локативно-темпоральних прислівників, що сприятиме вирішенню неоднозначних трактувань, які виникають при аналізі цієї частини мови.

На відміну від прислівників та прийменників, лексико-граматичний клас підрядного сполучника, репрезентанти якого є об’єктами функціональної транспозиції, слід розглядати як такий, що позбавлений транспозиційного потенціалу, адже він не слугує вихідним класом. Його другорядний статус та відсутність одиниць для комплексного позначення темпоральних відносин сприяли функціональній транспозиції ‘till’, ‘until’ і ‘since’ з класу прийменника та прислівника відповідно. Суттєвим потенціалом до переходу в клас сполучника характеризуються прийменники ‘after’ і ‘before’. Слід відзначити, що саме сема темпоральності стала основою функціональної транспозиції одиниць в лексико-граматичний клас сполучника.

Серед досліджуваних одиниць виокремлюємо ‘near’ та ‘underneath’, що, як виявив аналіз, не є об’єктами функціональної транспозиції. У випадку з ‘near’ вихідною частиною мови виступає прикметник, на основі якого одночасно утворюються прийменник та прислівник. Вони функціонують та розвиваються як незалежні частини мови, що не перехреснюються між собою. З початку новоанглійського періоду спостерігається суттєва граматиалізація прислівника ‘near’. Що стосується прийменника та прислівника ‘underneath’, то їхнє функціонування чергувалося в мові, де вони виникали та зникали, змінюючи один одного, що вказує на їхнє незалежне походження від спільної основи ‘under’. Відсутність взаємозв’язку між прийменником та прислівником ‘underneath’ не дає змоги говорити про функціональну транспозицію між ними.

Якщо порівнювати транспозиційний потенціал одиниць – об’єктів дослідження з огляду на результат функціональної транспозиції, тобто співвідношення вихідного та транспонованого лексико-граматичних класів на момент транспозиції та на поточному етапі розвитку мови, то результати репрезентуються так:

Prep → Prep	Prep → Conj	Adv → Adv	Adv → Prep	Adv → Conj
<i>about in</i>	<i>till</i>	<i>along</i>	<i>aboard</i>	<i>since</i>
<i>above on</i>	<i>until</i>	<i>around</i>	<i>across</i>	
<i>after over</i>		<i>below</i>	<i>alongside</i>	
<i>before past</i>		<i>down</i>	<i>astride</i>	
<i>beneath through</i>		<i>off</i>	<i>behind</i>	
<i>between throughout</i>		<i>out</i>	<i>inside</i>	
<i>beyond under</i>		<i>outside</i>	<i>opposite</i>	
		<i>round</i>	<i>within</i>	
		<i>up</i>		

Наведене співвідношення вихідного та транспонованого класів у IX–XXI ст. показує, що 88% прийменників розвиваються за сценарієм ‘Б’, тоді як у 12% відбулася зміна сценарію на ‘В’. У межах лексико-граматичного класу прислівника це співвідношення становить 50% на 50%. Однак, як показує дослідження, ще половина прислівників, які наразі розвиваються за сценарієм ‘Б’, характеризуються суттєвим потенціалом до транспонування в клас прийменника і, відповідно, зміни сценарію на ‘В’. Клас сполучника позбавлений транспозиційного потенціалу та виступає виключно в ролі категорії реципієнта, будучи неспроможним самостійно реалізувати когнітивний та комунікативний потенціал мовців.

Підсумовуємо, що функціональна транспозиція як процес та його результат перебуває в постійній динаміці, а тому надалі результати досліджень можуть змінюватися. Оскільки розвиток функціональної транспозиції безпосередньо визначається внутрішніми (лінгвістичними) та зовнішніми (соціолінгвістичними та психолінгвістичними) факторами, перспективним вважаємо дослідження історичної динаміки внутрішніх та зовнішніх чинників, що визначають розвиток функціональної транспозиції на кожному історичному етапі англійської мови зокрема. З огляду на те, що функціональна транспозиція базується на семах локативності та темпоральності, які є первинними в будь-якій мові, на окрему увагу заслуговує порівняльно-історичне дослідження функціональної транспозиції локативно-темпоральних одиниць в англійській та інших давньогерманських мовах. Діахронічне дослідження функціональної транспозиції виявило ряд прислівників, що за своїми характеристиками, транспозиційним потенціалом та розвитком суттєво відрізняються від решти одиниць цього класу, і це спонукає до пошуку та аналізу інших базових прислівників, зокрема у зіставленні з класом займенників. У перспективі це дасть змогу виокремити клас первинних прислівників і сприятиме розв’язанню проблематики неоднозначності та неоднорідності цього лексико-граматичного класу, що спостерігається з початку лінгвістичних досліджень.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙ

Монографії:

1. Ковбаско Ю. Г. Функціональна транспозиція: емпіричне дослідження локативно-темпоральних прийменників, прислівників та сполучників в англійській мові IX–XXI століть : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 788 с.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті, що входять до наукометричних баз SCOPUS/Web of Science:

2. Kovbasko Yu. Temporal and locative prepositions versus adverbs: lexical and grammatical overlapping (corpus-based study). *Advanced Education*. Kyiv : «Politekhnik», 2016. Issue 6/2016. Pp. 69–75. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.77941>. (Web of Science)

3. Kovbasko Yu. On the problem of parts of speech identification in the English language: a historical overview. *Studies about Languages*. Kaunas : Publishing House «Technologija», 2020. №36. Pp. 30–45. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.0.36.24312>. (SCOPUS)

4. Kovbasko Yu. Grammatical approaches to prepositions, adverbs, conjunctions, and particles in late modern English. *Studies about Languages*. Kaunas : Publishing House «Technologija», 2021. №38. Pp. 99–114. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.38.27359> (SCOPUS)

Статті в наукових фахових виданнях України категорії Б:

5. Ковбаско Ю. Г. Еволюція дейктичних центрів темпоральності в англійській мові. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. Вип. 56. С. 169–174.

6. Ковбаско Ю. Г. Транспозиційний потенціал дейктичних центрів темпоральності та локативності. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць*. Чернівці : Видавництво ЧНУ, 2013. Вип. 653. С. 39–46.

7. Ковбаско Ю. Г. Транспозиційний потенціал прислівників локативності. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. Вип. 34. С. 97–102.

8. Ковбаско Ю. Г. Транспозиційний потенціал прислівників темпоральності. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Серія «Філологічні науки»*. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013. №14(273). Частина III. С. 174–182.

9. Kovbasko Yu. Prepositions of place from historical perspective and the preconditions for their transposition. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2013. Вип. 18. С. 34–41.

10. Ковбаско Ю. Г. Граматичні класи слів в англійській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць*. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2014. Вип. 720. С. 11–24.

11. Ковбаско Ю. Г. Еволюція дейктичних центрів локативності в англійській мові. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки : збірник наукових статей*. Бердянськ : ФОП Ткачук О.В., 2014. Вип. IV. С. 148–156.

12. Ковбаско Ю. Г. Транспозиція як тип граматичної взаємодії між частинами мови. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. Вип. 62. С. 170–175.

13. Kovbasko Yu. On the question of temporal adverb-preposition transposition: solving ambiguity. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. Кн. 1. С. 45–52.

14. Kovbasko Yu. Prepositions of time from historical perspective and the preconditions for their transposition. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць*. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2014. Вип. 690–691. С. 270–275.

15. Ковбаско Ю. Г. До проблеми вивчення дієслівних двоконституентних конструкцій. *Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журнал*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 6. Том 2. С. 31–35.

16. Ковбаско Ю. Г. Граматикалізація як передумова для функціонально-граматичної транспозиції. *Наукові записки Національного університету «Острозька*

академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 55. С. 118–121.

17. Ковбаско Ю. Г. Лексикалізація та грамати́калізація як способи творення і функціонування локативних і темпоральних лексичних одиниць. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць*. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2015. Вип. 751. С. 19–30.

18. Ковбаско Ю. Г. Парадигма категорій слів у сучасній англійській мові. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. Кн. 1. С. 118–123.

19. Ковбаско Ю. Г. Семантичний принцип визначення прислівника як частини мови. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики : науковий журнал*. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2015. Вип. 2. С. 54–65.

20. Ковбаско Ю. Г. Дейктична модальність як передумова до функціонально-граматичної транспозиції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : збірник наукових праць*. Херсон : ХДУ, 2016. Вип. 26. С. 118–123.

21. Ковбаско Ю. Г. Кореляція категорій модальності та дейксису у процесі формуванні «загального» значення лексичних одиниць. *Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журнал*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 7. С. 60–63.

22. Kovbasko Yu. Lexical and grammatical combinability of locative and temporal prepositions (corpus-based and corpus-driven study). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Кропивницький : Видавець Лисенко В.Ф., 2017. Вип. 154. С. 106–113.

23. Kovbasko Yu. Bivalence of temporal and spatial prepositions in present day English. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія перекладознавство та міжкультурна комунікація*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 1/2018. С. 60–65.

24. Kovbasko Yu. Etymological models of English adverbs. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. Вип. 79. С. 53–61. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2020-79-09>

25. Kovbasko Yu. Origins of functional transposition within the category of time and space prepositions: lexicalization and grammaticalization. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : «ПолиПринт», 2020. Вип. 1 (44). С. 335–350. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1\(44\).211027](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1(44).211027)

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

26. Ковбаско Ю. Г. К вопросу о грамматической транспозиции наречий и предлогов места. *Язык и культура. Монография. Издание 3-е расширенное и дополненное*. Новосибирск : ЦРНС, 2014. С. 12–29.

27. Kovbasko Yu. Corpus-based and corpus-driven research on the psycholinguistic features of “up” and “down” as units of functional transposition in present day English. *Scientific Journal of Polonia University. Czestochowa : Publishing House of Polonia University «Educator», 2020. №41(2020) nr.4. Pp. 8–21. DOI: <https://doi.org/10.23856/4101>*

АНОТАЦІЯ

Ковбаско Ю. Г. Функціональна транспозиція в англійській мові IX–XXI століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2021.

Дисертацію присвячено визначенню закономірностей системної організації та розвитку функціональної транспозиції англійській мові IX–XXI століть. Аналіз здійснюється на основі лексико-граматичних класів прийменників, прислівників та сполучників місця та часу, репрезентанти яких характеризуються ідентичною морфологічною формою, базовими семантичними категоріями локативності та темпоральності і здатністю функціонувати в межах двох чи більше частин мови.

Дослідження охоплює вивчення історії розвитку теорії частин мови та передумов до виокремлення лексико-граматичних класів прийменників, прислівників, сполучників та часток в англійській граматиці XVIII–XXI століть, що ґрунтується на аналізі 402 граматик англійської мови вказаного періоду.

Шляхом проведення емпіричного аналізу 17 838 прикладів давньоанглійського, 37 538 прикладів середньоанглійського, 22 408 прикладів ранньомовноанглійського періодів, а також даних 1.5 млн прикладів пізньомовноанглійського періоду та понад 50 млн прикладів сучасної англійської мови було реконструйовано розвиток функціональної транспозиції кожної одиниці, що зазнає перехрещення в сучасній англійській мові. Дослідження процесу функціональної транспозиції 36 таких одиниць висвітлене шляхом безпосереднього аналізу 1407 прикладів функціональної транспозиції в тілі роботи, розробки 128 таблиць, 36 графів та 2 схеми, що узагальнюють та унаочнюють результати розвідки.

Ключові слова: функціональна транспозиція, етимологічний функціоналізм, діакронія, синхронія, теорія частин мови, прийменники, прислівники, сполучники, частки, вихідний та лексико-граматичні класи.

АННОТАЦИЯ

Ковбаско Ю. Г. Функциональная транспозиция в английском языке IX–XXI веков. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Запорожский национальный университет, Запорожье, 2021.

Диссертация посвящена изучению закономерностей системной организации и развитию функциональной транспозиции в английском языке IX–XXI веков. Анализ проводится на основе лексико-грамматических классов предлогов, наречий и союзов, репрезентанты которых характеризуются идентичной морфологической формой, базовыми семантическими категориями локативности и темпоральности, а также способностью функционировать в пределах двух или более частей речи.

Исследование охватывает изучение развития теории частей речи и предпосылок к разграничению лексико-грамматических классов предлогов, наречий, союзов и частиц в английской грамматике XVIII–XXI веков, что основывается на анализе 402 грамматики английского языка указанного периода.

Путем проведения эмпирического анализа 17 838 примеров древнеанглийского, 37 538 примеров среднеанглийского, 22 408 примеров ранненовоанглийского периодов, а также данных 1.5 млн примеров поздненовоанглийского периода и более 50 млн примеров современного английского языка было поэтапно реконструировано развитие функциональной транспозиции каждой единицы, что накладываются друг на друга в современном английском языке. Исследование процесса функциональной транспозиции 36 таких единиц представлено путем непосредственного анализа 1407 примеров функциональной транспозиции в теле работы, разработки 128 таблиц, 36 графов и 2 схем, которые обобщают и раскрывают результаты исследования.

Ключевые слова: функциональная транспозиция, этимологический функционализм, диахрония, синхрония, теория частей речи, предлог, наречие, союз, частица, исходный и транспонированный лексико-грамматический классы.

SUMMARY

Kovbasko Yu. H. Functional Transposition in the English Language of the 9th–21st centuries. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology, Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Zaporizhzhia National University. – Zaporizhzhia, 2021.

The dissertation seeks to explore the linguistic features and regularities of functional transposition in the English language of the 9th–21st centuries. Transpositional processes are traditionally reviewed as one of the word formation processes, aimed at a new lexeme formation by means of morphological, syntactic and semantic changes of an original unit. Such perspective equates transposition with other types of word formation, for instance, transfer, conversion, zero derivation, transition, transcategoriality etc. and confines it to open word classes. Referring to the units of closed word classes, none of the elements in the ‘form-function-meaning’ triad provides a solid and unanimous answer to the question of overlapping. Since morphologically and semantically identical units function as representatives of several parts of speech, we consider it plausible to speak of their functional transposition from one part of speech into another. Therefore, functional transposition is interpreted as cognitively and communicatively preconditioned diachronic and synchronic process and its result, which presupposes the ability of lexical-grammatical units by means of grammaticalization and lexicalization without the use of morphological and/or syntactical markers to instrument functions inherent to the transposed part of speech and remain within the own initial part of speech. Such exposition of the transpositional processes and failure of the ‘form-function-meaning’ triad to explain them determine the urge to develop the etymological functionalism approach which is aimed at exploring the development of initial and transposed categories and is the cornerstone of functional transposition.

Overlapping of prepositions, adverbs, and conjunctions can be tracked by means of their diachronic study, which is based on the analysis of 402 prescriptive and descriptive grammar books of the 18th–21st centuries with reference to the classical grammatical theories, which form the cornerstone of the part of speech theory. The analysis results into the unique paradigm of parts of speech classifications of the 18th–21st century grammar, which comprises over 30 independent approaches.

The selection of the lexical units – objects of functional transposition is based on the triad ‘form-function-meaning’ with the application of definition, componential, and corpus analyses. As a result, the list of 36 units which overlap within the categories of prepositions, adverbs, and conjunctions has been formed. Functional transposition of the aforesaid lexical units is highlighted by the direct analysis of 1,407 examples, described and discussed in the paper, by 128 tables, 36 graphs, and 2 schemes which generalize and illustrate the results of the research. The paper represents an empirical study of 17,838 Old English examples, 37,538 Middle English examples, and 22,408 Early New English examples which have been analyzed manually, i.e. without involving any specialized software tools for corpus analysis. By means of *Lancsbox* and *AntConc* software tools, about 1.5 m examples from Late New English have been studied and more than 50 m examples from Modern English have been retrieved from the *BNC*, *COCA*, and *COHA*.

Transpositional potential of prepositions is limited, as only 2 units – ‘*till*’ and ‘*until*’ have fully and successfully transposed into the category of conjunctions, as the frequency of the transposed categories is higher than that of the initial categories. In case of other prepositions the initial categories surpass the transposed ones. Functional processes within the category of prepositions are characterized by heterogeneity, as 6 units, viz. ‘*about*’, ‘*beneath*’, ‘*between*’, ‘*beyond*’, ‘*in*’, and ‘*throughout*’ have yet more grammaticalized, so their transpositional potential has reduced. It is showcased by the growth in their frequency at the modern stage of language development in comparison with the stages of their transposition. Other prepositions, viz. ‘*above*’, ‘*after*’, ‘*before*’, ‘*on*’, ‘*over*’, ‘*past*’, ‘*through*’, and ‘*under*’, have been partially lexicalized, what is substantiated by current statistical data comparing to the stages of their transposition. Therefore, in the context of its completion, transpositional potential of prepositions is limited and single-vector.

Contrary to prepositions, adverbs are characterized by wide transpositional potential, what is attested by 50% of adverbs, viz. ‘*aboard*’, ‘*across*’, ‘*alongside*’, ‘*astride*’, ‘*behind*’, ‘*inside*’, ‘*opposite*’, ‘*since*’, and ‘*within*’, as the frequency of the transposed categories surpasses the frequency of the initial categories. The other adverbs, viz. ‘*along*’, ‘*around*’, ‘*below*’, ‘*down*’, ‘*off*’, ‘*out*’, ‘*outside*’, ‘*round*’, and ‘*up*’, have to some extent been grammaticalized and have preserved the tendency to grammaticalization and further successful functional transposition. The adverbs ‘*down*’, ‘*out*’, and ‘*up*’ are the exceptions, as their level of development has not been lower than 90%. It means that these adverbs are primitive lexical units, which lie in the foundation of speakers’ cognitive and communicative models and are not interpreted as other parts of speech.

The category of conjunctions is deprived of transpositional potential, as its units viz. ‘*till*’, ‘*until*’, and ‘*since*’ have transposed from the categories of prepositions and adverbs. Substantial potential to be transposed into conjunctions is represented by the prepositions ‘*after*’ and ‘*before*’. Transposition into conjunctions is based on the seme of temporality, what is unusual for transpositional processes between prepositions and adverbs, as they are predominantly determined by the seme of locativity.

Despite current overlapping, ‘*near*’ and ‘*underneath*’ have been developing independently on the basis of the adjective ‘*near*’ and the preposition and adverb ‘*under*’.

Key words: functional transposition, etymological functionalism, diachrony, synchrony, parts of speech theory, prepositions, adverbs, conjunctions, particles, initial and transposed categories.

Підписано до друку 12.11.2021.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 2,3
Тираж 100 прим. Зам. № 015/11/21

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.